

Ryżewski, Grzegorz

Kościół pw. św. Rocha w Krasnymborze - z dziejów świątyni i parafii

"Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego", 13, 2007, s. 71-[98]

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRZEGORZ RYŻEWSKI
Białystok

Kościół pw. św. Rocha w Krasnymborze – z dziejów świątyni i parafii

W okresie przedrozbiorowym parafia krasnoborska znajdowała się w dekanacie grodzieńskim diecezji wileńskiej. W tymże dekanacie występowała w spisie kościołów na synodzie biskupa Sapiehy w 1669 r.¹, a następnie na synodzie z 1744 r., na którym szczegółowo wytyczono granice poszczególnych parafii przez wyszczególnienie należących do nich miejscowości². Od 1799 r. omawiana parafia weszła w skład nowo utworzonej diecezji wigierskiej. Od 1818 r. znajdowała się w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, od 28 października 1925 r. w łomżyńskiej, a od 25 marca 1992 r. należy do diecezji ełckiej. Po włączeniu w 1795 r. Grodna do Cesarstwa Rosyjskiego właściwym dekanatem dla parafii Krasnybór był zawsze Augustów. W 1895 r. z części parafii krasnoborskiej wyodrębniono parafię Sztabin³.

W 1506 r. król Aleksander dał Teodorowi Chreptowiczowi dwór w grodzieńskim powiecie nad rzeką Perstunią, który dzierżył przedtem leśniczy grodzieński Koleda. Chreptowicz otrzymał również Puszcę Krasnybór, sianożęci na rzece Biebrzy oraz Wołkuszy i puszcę przylegającą do tego dworu w granicach: rzeka Perstuń, błoto, rzeka Niedźwiedzica, granica dóbr Hrynka Chodkowicza Wołłowicza, *Droga Wielka* z Grodna do rzeki Netty, błotko Storożyno, koło Raków *kołodzież*,⁴ rzeka Perstuń i tą rzeką do wymienionego dworca⁵. W granicach tych powstały dobra Lipsk (Hołynka)⁶. Dokument ten milczał na temat granic Puszczy Krasnybór. Znamy je dopiero z przywileju Zygmunta I wydanego w roku 1518, potwierdzającego nadanie Aleksandra: *poczowszy rekoju Lebiedinoju w reku Bobru, a rekoju Bobru do Osinok, potomu do Czornoho Lesu, do Studienca Wody, do Kaplic, do Wielikoho Lesa, czerez bor do Lipowoho Lesa, do Chomiakowki, do Olszanki reki, kotoraja wpała w Wielikije Bołota, a tyje bołota przysli do tojeż Lebiedinoje reczki*⁷. Ten sam król, aktem wydanym w Kamiennej w roku 1522 nadał Teodorowi Chreptowiczowi obydwie brzegi rzek Biebrzy i Lebiedzianki oraz pozwolił, dla lepszego przejazdu z dworu Lipska do puszczy zbudować groblę oraz młyn na rzece Lebiedziance. Przywilej ten znany jest z potwierdzenia danego Jerzemu Chreptowiczowi przez Zygmunta Augusta w 1554 r.⁸ Kolejny raz granicę Puszczy Krasnybór opisał Zygmunt III w roku 1590: *poczowszy rekoju Lebiedinoju w reku Bobru, a rekoju Bobru do Timowa uroczyszczu, a od Timowa do Osinok, od Osinok do Czornoho Lesa, od Czornoho Lesa do Zimmese Wody, od tot do Kaplic, od Kaplic do Wielikoho Lesa, od Wielikoho Lesa na bor rubeżami starymi, a borom do Lipowoho Lesa, czerez bor do Chomaszowa, z Chomaszowa do Olszanki reczki, kotoraja wpała w Wielikije Bołota a tyje bołota przysli do tojeż Lebiedinoje reki*⁹.

1. Krasnybór i okolice. Fragment Mapy szczególnej województwa podlaskiego (...) Karola de Perthées, 1795. AGAD, Zbiór Kartograficzny, AK 98.
Krasnybór and environs. Fragment of Mapa szczególna województwa podlaskiego (...) Karola de Perthées, 1795 (A Detailed Map of the Voivodship of Podlasie [...] by Charles de Perthées), 1795. AGAD, Cartographic Collection, AK 98.

trybunalski¹⁴. Mając poważanie i ciesząc się wzorową opinią, posłował na sejmy¹⁵.

W wyniku działu z bratem w 1583 r. Adam stał się posiadaczem Sienna i Kupiska. Wkrótce jednak po śmierci Iwana otrzymał należące do zmarłego brata dobra: część Szczors, Lipsk i Puszcę Krasnybór¹⁶. Duże dobra wniosła mu w 1584 r. druga żona Anna Komajewska. Były to: Wiszniew z folwarkami, Dzitwa, Wołyma, Kimele, Ponary a dwadzieścia i pół osm tysięcy złotych polskich (27 500 zł). W związku z powyższymi faktami po 1585 r., Adam rozpoczął na dużą skalę akcje gospodarcze w swoich włościach.

Dziedzic przystąpił też do karczunku i kolonizacji Puszczy Krasnybór. Działalność ta spotkała się ze sprzeciwem Piotra Wiesiołowskiego, leśniczego grodzieńskiego¹⁷. Jeszcze w 1590 r. król Zygmunt III specjalnym przywilejem potwierdził Adamowi posiadanie puszczy wraz z ograniczeniem¹⁸. Następnie Piotr Wiesiołowski oskarżył Adama Chreptowicza o przekroczenie nadania¹⁹. Król powołał specjalną komisję, która w 1599 r. szczegółowo badała granice²⁰. Komisarze uznali wszystkie przywileje i prawa Adama Chreptowicza do Krasnegoboru za słuszne, co potwierdzili podpisami i pieczęciami²¹.

Postacią centralną w dziejach dóbr i parafii był Adam Iwanowicz Chreptowicz, on to bowiem skolonizował te ziemie i zorganizował tu struktury kościelne. Urodził się 20 grudnia 1557 r. w Siennie¹⁰. Był synem Iwana i Magdaleny Skuminówny¹¹. Nie piastował wysokich godności i urzędów. Na większości dokumentów podpisywał się jako podkomorzy nowogrodzki, którym był już w 1590 r.¹² Urząd ten był zatem wysokim urzędem, ale w kategoriach powiatu. Dawał natomiast wgląd w interesy gospodarcze prowadzone w jego granicach. Z niewiadomych przyczyn (brak czasu?) zrezygnował z tego urzędu w 1600 r.¹³ Zaszczytną funkcję otrzymał Adam w 1620 r., kiedy występował jako marszałek

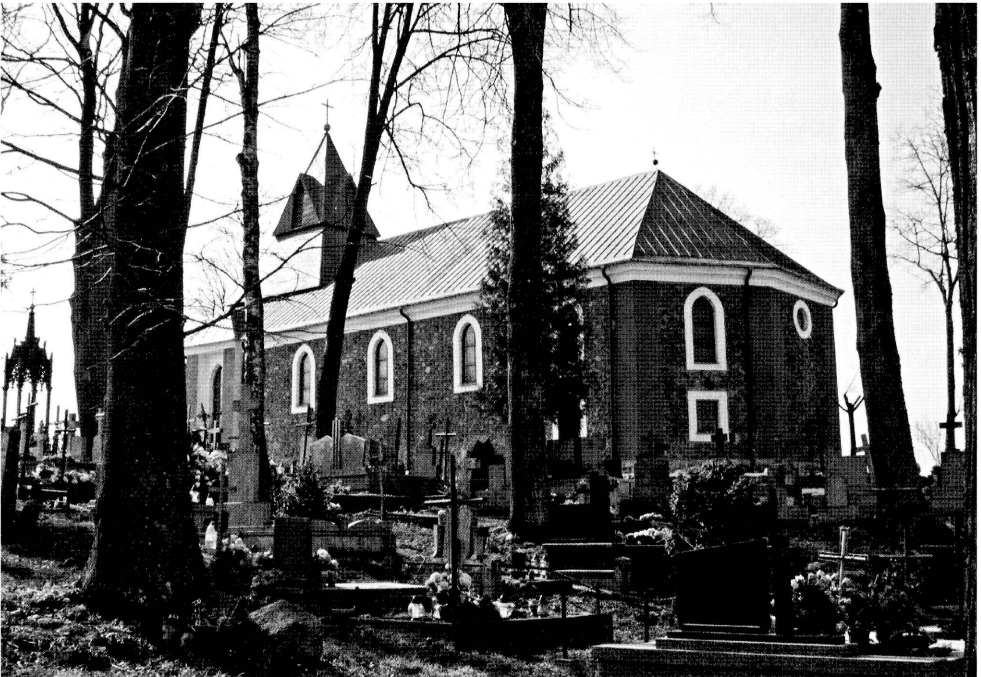
2. Plan podziału parafii krasnoborskiej zaproponowany przez Karola Brzostowskiego. ADŁ, I/220.
Plan of a division of the Krasnybór parish proposed by Karol Brzostowski. ADŁ, I/220.

Sprowadzając do majątku nowych osadników Adam Chreptowicz dokonał na tym terenie fundacji sakralnych i zorganizował strukturę kościelną. Wydaje się, że pierwszą placówką obsługującą osadników, przybywających zapewne z innych dóbr Chreptowiczów, była parafia obrządku wschodniego, podlegająca władzy duchownej metropolitalnej²². Nie do końca pewna jest data jej utworzenia. W akcie z 27 sierpnia 1598 r. uposażającym plebana krasnoborskiego w grunta wsi Osinki czytamy: *która wioska acz ma w sobie włók 10 wymierzonych, jednak dwie włóki na popa greckiego nabożeństwa, w teźże wiosce mieszkającego są oddzielone*²³. Jak wynika z powyższego, parafię grecką w Krasnymborze utworzono wcześniej niż katolicką, a więc przed 27 sierpnia 1598 r. Najczęściej przyjmowaną datą powstania parafii obrządku wschodniego jest 1513 r.²⁴ Datacja ta jest jednak mało przekonująca ze względu na późniejszą kolonizację tego obszaru, który do czasów Adama Chreptowicza porastała gęsta puszcza²⁵. Wydaje się zatem, że powstała ona niewiele wcześniej niż katolicka.

Drugą strukturą kościelną, która zawdzięczała swe powstanie działalności kolonizacyjnej Adama była parafia katolicka. Fundując 27 sierpnia 1598 r. parafię, Adam Chreptowicz wraz z żoną Anną w wystawionym przywileju szczegółowo opisał jej uposażenie²⁶. Dokument ten wymieniał pierwsze wsie powstałe na nowo

3-4. Kościół pw. św. Rocha w Krasnymborze.
(W zbiorach ROBiDZ Białystok. Wszystkie zdjęcia wykonana A. Kulak w 2007 r.).
Church of St. Roch in Krasnybór.
(In the collections of ROBiDZ in Białystok. All photos: A. Kulak, 2007.)

kolonizowanym obszarze, podawał liczbę włók każdego siola, co świadczyło o przeprowadzonej już w tym czasie pomiarze.

Oprócz parafii prawosławnej, obsługiwanej przez uposażonego w dwie włoki popa oraz parafii katolickiej, którą administrował pleban krasnoborski, Adam Chreptowicz wybudował na przełomie XVI i XVII wieku (dokładna datacja nie jest znana) cerkiew i klasztor, gdzie osadził mnichów obrządku wschodniego²⁷. Kiedy przybyli tu mnisi i czy byli to jeszcze prawosławni (przed 1596 r.), czy już unicy, również nie da się precyzyjnie określić. Więcej danych wskazuje na unitów²⁸. W 1627 r. Adam Chreptowicz dał zamianę funduszu bazylianom krasnoborskim, ponieważ w wyniku morowego powietrza, które nawiedziło dobra krasnoborskie *wszyscy poddani monastercy wymarli*. W związku z tym Adam nadał im fundację w Nowogródku, dokąd wyszli zakonnicy. Lecz aby cerkiew krasnoborska nie pozostawała bez uposażenia ufundował przy niej trzy włoki ziemi. Oddzielnie wystawił w miasteczku Osinkach (Sztabin) cerkiew, przy której nadał dom na mieszkanie parochowi²⁹.

Fundusz parafii katolickiej w 1598 r. ustanawiał trzy jarmarki: na dzień Zwiastowania Panny Marii (25 III), na dzień Nawrócenia Świętego Pawła (25 I) i trzeci w dniu Świętego Bartłomieja (24 VIII), *których trzech jarmarków wszystkie pożytki i dochody temu pomienionemu kościołowi i plebanowi jego wiecznie oddajemy*³⁰. Oprócz dochodów z jarmarków przywilej stanowił: *Dwór przy tym kościele na mieszkanie plebanowi, przy którym dworze postępujemy i oddzielamy temuż plebanowi, na sady, ogrody i na zasiewanie jarzyn, roli między pasznią dworną na 5 beczek, mianowicie począwszy równo z pasznią dworną, aż do rzeki Lebedziny, w której rzece, tenże pleban wolne łowienie wszelkich ryb, gdzie i czym będzie chciał, zawsze mieć będzie. Do tego na tenże kościół i plebany jego wiecznymi czasy darujemy, fundują wioskę osobliwą Osinki nazwaną, która w tym położeniu leży: z jednej strony przy granicy siola mego Krasnoborskiego, z drugiej strony przy granicy siola mego Kamienia, z trzeciej strony przy granicy bojarzyna mego Dyla, a z czwartej strony granicy rzeka Bobra, z której wolne łowienie ryb plebanom kościoła pomienionego, tymże sposobem jako z rzeki Lebedziny, na każdy czas zostawujemy, która wioska, acz ma w sobie włók 10 wymierzonych, jednak dwie włoki na popa greckiego nabożeństwa, w tejsze wiosce mieszkającego są oddzielone, a 8 włók na plebana wzwyż pomienionego wiecznie przychodzi. Nadto dań korcową albo pokorczewsczyznę żytnią po wszystkich siolach i poddanych tegoż imienia mego krasnoborskiego, na wychowanie plebanów kościoła rzeczonego na wieczność fundują i postępują. Mianowicie z siola Przekopu z włók 27, z siola Jasionowa z włók 30, z siola Krasnoborki z włók 30, z siola Kamienia z włók 24, z siola Kunice z włók 15, z siola Cisowa z włók 15, z siola Lebedziny z włók 30, także od bojarów moich na imię od Dyla z włók 5, od Iwana Tokacza z włók 5, od Andrzeja z włók 5, od Fiedora Wilamonowicza z włók 2, z których wszystkich siół, z poddanych bojar moich pomienionych, z każdej włoki na każdy rok po korcu żyta plebanowi kościoła naszego, nowo od nas fundowanego na wieczność przychodzić ma. Do tego jeszcze wzwyż pomienionych włókach plebańskich jest rzeczka nazwana Krzywka, na której wolno będzie plebanowi, jeśli zechce, staw zająć i młyn na nim według upodobania swojego zbudować, czego na swój pożytek wiecznie używać ma. A osobliwie z barci, które by na tych grunciech plebańskich były, wszystek miód na samego plebana przychodzić ma, a z wioski na kościół fundowanej, tedy z tymi poddanymi plebańskimi po połowicy; wygon bydła do boru mego plebanowi zawsze ma być wolny. Drwa także plebanowi naszemu na wszelką*

potrzebę plebańską zawsze brać wolno będzie tam gdzie na mój dwór brać będą. Nadto jeszcze z każdej włóki po wszystkich wsiach tego imienia mego księdzu plebanowi kościoła pomienionego kołedy po 3 grosze, a włochebnego³¹ także po 3 grosze litewskich, każdego roku wiecznymi czasy przychodzić ma, jako i wszelkie insze przychody kościelne, które według zwyczajów powszechnych, katolickich, kapłanom przynależą, te wszystkie od poddanych moich pomienionych, plebanom kościoła naszego krasnoborskiego przychodzić mają³².

Na przyznanych sobie włókach wyodrębnionych z Osinek (Sztabin), przez które przepływała rzeczka Krzywa, pleban założył wieś i folwark, które wzięły nazwę od tego ciek w wodnego, jak wynika to z późniejszych dokumentów. Następnie po zamianie funduszu (o czym niżej), włóki te włączono w obręb Osinek, bo przestała w dokumentach funkcjonować nazwa Krzywa. Zamiana ta nastąpiła w 1627 r.³³ Adam Chreptowicz tak tłumaczył powody zamiany uposażenia parafialnego: iż naprzód ta wieś Krzywa była odległa we dwóch milach od kościoła krasnoborskiego, od plebanii także, i meszne z pokorczewszczyzną częścią dla rozchodzenia się, częścią też dla ubóstwa poddanych, nie oddawania nie zawsze księży plebanów dochodziła, dla czego słusznego wychowania ksiądz pleban mieć nie mógł. Przeto ja, Adam Chreptowicz, za wolą, rozkazaniem i konsensem w radzie przewielebnego a z tego świata zesłego jm. księdza Benedykta Wojny, biskupa wileńskiego, uczyniłem odmianę gruntując aby zawsze wychowanie lepsze miał każdy pleban przy kościele krasnoborskim mieszkający, to jest miasto tej wsi Krzywej, w której było 8 włók nadatem odmianą wieś Lebidzinę niedaleko kościoła także włók osiadłych 8, na których włókach ośmiu, poddanych dwadzieścia i cztery, a miasto meszny i pokorczewszczyzny w tejże końcu Lebidziny dałem folwark do którego włók 4 dostatecznie wymierzone, w którym folwarku na każdą zmianę po 40 beczek żyta siać się może, co wszystko pospołu ograniczyć kazatem te włók 12, wioskę pospołu z folwarkiem, począwszy od rzeki Lebidziny do końca mostu, który na rzece Wcieklinie ze wsi Lebidziny do kościoła idąc, którego ograniczenia i kopców osypanie tak paszni folwarkowej plebańskiej jako i poddanych plebańskich, dałem osobliwy list księdzu plebanowi kościoła krasnoborskiego przy tym funduszu, a osobliwie nadatem gruntu przy kościele z cementarzem, plebanią i ogrodami morgów 5, począwszy od drogi, która idzie ze dworu do wsi Lebidziny (...) przy granicy cerkiewnej podle sadzawek plebańskich do rzeki Lebidziny, z drugą stroną do tejże drogi ścianką od granicy dwornego pola, do tejże rzeki Lebidziny, także i sianożęci od Czarnego Lasu z jedną stroną granice króla JM a z drugą stroną sianożęci świeszczennika mego osińskiego tak na folwark plebański, jako i poddanych plebańskich nadatem morgów 20. Do tego drwa z puszczy mojej krasnoborskiej tam gdzie na dwór krasnoborski brać będą, pozwalam wolne na własną potrzebę plebańską, także i mliwio wolne w młynie moim przez dawania miarki na własną potrzebę tegoż księdza plebana krasnoborskiego. Osobliwie ze wszystkich jarmarków którekolwiek przy tym kościele bywają, wszelkie pożytki księdzom plebanom należeć mają. Nadto na rzece Bobrzy temuż księdzu plebanowi pozwalam wolne łowienie ryb różnemi siatkami okrom trihubiej i niewodu, które to grunty wyż mianowane do tego kościoła krasnoborskiego ode mnie dawno fundowane, a teraz tą odmianą ugruntowane, aprobowane, i zagraniczone wiecznymi czasy funduje, umacniam i tak mieć chcę, aby po wszystkie potomne czasy nigdy nie naruszone i odejmowane nie były i gdzieżby którykolwiek potomek albo posesor tego imienia krasnoborskiego, jakąkolwiek krzywdę ks. plebanom kościoła krasnoborskiego czynił, tedy na każdego takowego jako fundator zakładam złotych polskich 1000 zareki do jakiegokolwiek prawa a mianowicie do Trybunału Duchownego pozwać forum daje, jednak to zapłaciwszy do tego kościoła krasnobor-

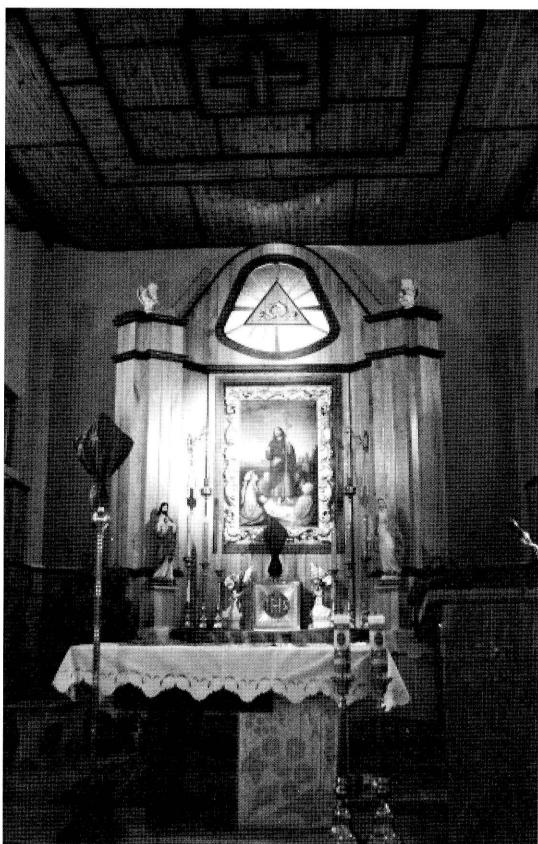
skiego, wiecznemi czasy należeć ma zawsze. A księdza plebana nie insza powinność ma być tylko żeby w tym kościele za duszę nas fundatorów Pana Boga prosili. Obawiając się zaś tego, aby który posesor heretykiem nie był, zaczym i o kościół mało dbając po zejściu plebańskim inszego nie podawał, za czym by chwala Boża w tym kościele wakować musiała, tedy gdyby który z potomków lub posesorów heretykiem pokazał się, zarazem potomkom i posesorom kolacja od tego czasu ustaje, ale to wkładam na jm. ks. biskupa wileńskiego na ten czas będącego, a gdzieby przez starość kościół ten upadł lub poprawy potrzebował, tedy z puszczy mej krasnoborskiej pozwalam drzewa tak na poprawę starego, jako i na zbudowanie nowego ile potrzeba będzie wymagała.

Podpisy do aktu złożyli: Adam Chreptowicz, Fiedor Protasewicz, podwojewodzi nowogródzki, Albrycht Chreptowicz, Michał Chreptowicz.

Do pracy na rzecz parafii zobowiązani byli poddani: Leon Siemionowicz, woły ma, Jędrzej Marcinowicz, Marcin Bernat, Tomasz Trochimczyk, Jędrzej Christojkowicz, Matys Lenczyk. Powinności ich określano jak następuje: Z ćwierci 2 dni robić a trzeci dzień czasu żniwa za pańskim chlebem. Dziakto. Z wółki beczka żyta, beczka owsa, złotych 2, geś i kapłon. Jajec 20. Podwoda za pańskim chlebem dokąd poślą.

Z polecenia Adama Chreptowicza Marcin Rządźewski wytyczył grunta w Lebedzinie przynależne parafii: Naprzód pierwsza granica główna poczyna się od rzeki Lebedziny nad którą rzeką folwark plebański i sioło Lebedzina, a idzie bokiem do tego gruntu Wcieklina począwszy od rzeki zwyż mianowanej Lebedziny podle trzech poletków plebańskich aż do końca trzeciego poletka plebańskiego, tąż rzeczką Wciekliną zawiedziona w końcu ostatniego poletka od tej rzeczki Wciekliny poszła ściana prostym trybem na sznurów 3, tam jest kopiec zakopany, na rogu której ściany zakopany i prostym trybem (...) Boku drugiego, na której ścianie kopców jest 2, to jest pośród ściany a drugi na rogu podle przydatku temuż siołu należącemu (...) ³⁴. Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 r. odnotował, że z 8 dymów należących do parafii krasnoborskiej zapłacono 12 zł ³⁵.

Pierwszy parafialny kościół był kościołem drewnianym w przeciwieństwie do kościoła zakonnego, którym opiekowali się bazylianie i który pełnił rolę mauzoleum rodowego Chreptowiczów. Badacze często mylili kościół parafialny z kościołem zakonnym – murowanym ³⁶. W 1627 r. Adam Chreptowicz wyraźnie stwierdzał: *Iż w roku 1598 miesiąca Augusta dnia 27 w imieniu moim krasnoborskim Przekopie w powiecie grodzieńskim leżącym, zbudowawszy kościół drewniany założenia Zwiastowania Panny Maryiej Najświętszej Dziewice, względem większego ołtarza, a względem mniejszych ołtarzów Nawrócenia Pawła, a na drugim św. Bartłomieja* ³⁷. Także w 1661 r. Samuel Chreptowicz wyraźnie odróżnił kościół murowany zakonny od kościoła parafialnego, który był drewniany ³⁸. Trudno powiedzieć, czy wybudowana w końcu XVI wieku świątynia przetrwała wojny połowy XVII wieku i czy wizytacja z 1662 r. opisywała tę pierwszą świątynię. Z opisu tego niewiele można wnioskować na temat architektury obiektu, więcej natomiast na temat wyposażenia. Wiemy, że na majątek ruchomy kościoła składał się m.in. *Kielich srebrny złocisty wszystek z patyną takąż, staroświeckiej roboty od fundatora z herbami jego. Kielich srebrny wszystek złocisty z patyną takąż od księdza Wita Służewskiego. Kielich srebrny (...) z patyną białą, które to pośledniejsze 2 kielichy są pozłocane proprio sumptu moderni parochi Laurenty Szlaszynski. Puszka srebrna wielka, ab intra złocista in qua sacrum Eucharystia desuper Passio Crucifixi. Monstrantia srebrna dostatnia z wieżyczkami trzema, cyrkuł w promieni, mel-*

5. Ołtarz główny św. Rocha w kościele pw. św. Rocha w Krasnymborze (w zbiorach ROBiDZ Białystok).
Main altar of St. Roch in the church of St. Roch in Krasnybór (in the collections of ROBiDZ in Białystok).

pewne Elżbieta córka Adama Chreptowicza, która w r. 1603 wyszła za mąż za Filona Kopcia marszałka lidzkiego⁴².

Od ostatniej wizytacji przybyło herbów 6 na adamaszku lazurowym do tego kościoła krasnoborskiego od jm. sławnej pamięci pana Adama Chreptowicza fundatora kościoła tegoż, podkomorzego nowogródzkiego. Kończąc opis kościoła wizytator stwierdzał: Na ostatek w tyle kościoła z zamkiem wewnętrznym na zawiasach i z kłódką drzwi. Zakrystia z zamkiem i kłódką. Skrzynia dla srebra zamczysta, szafek dwie, jedna dla aparatów, druga dla srebra. Kazalnica ze czterema Ewangelistami rzezanymi i pomalowanymi. Krucyfiks pośród kościoła. Pozytyw z ośmiu głosów malowany, ławki, spowiednica, krata przed ołtarzem z balasami malowanymi. Pawiment przed ołtarzem sadzony. Obrazów apostołskich 11 (być może chodzi o pozostałości ikonostasu z dawnej cerkwi)⁴³, pasja nad zakrystią. Chór porządnym. Cementarz dobrze ogrodzony, kościół wszystkie gontami pokryty sumptu et opera moderni parochi Laurenty Szlaszyński. Ołtarzów 3.

Na dzwonnicy były trzy dzwony: jeden większy, drugi średni, trzeci mały⁴⁴.

Obok kościoła stała plebania do której prowadziły wrota wielkie z furtką sumptu moderni parochi Laurenty Szlaszynski dranicami pobito. Samą plebanie

chizedek złocisty. Opisując dalej srebrne wyposażenie wizytator stwierdzał, że to wszystko srebro za pieniądze księdza Wita Służewskiego olim plebana krasnoborskiego sprawowane.

Przybyło na obraz Panny Najświętszej Częstochowskiej naprzód korona na głowę Panny Najświętszej, serce srebrne, sceptrum srebrne, item tabliczka srebrna. Item gwiazd srebrnych 7. Nad wizerunkiem Jezusa korona srebrna item iglica srebrna. Krzyżyk srebrny na łańcuszkach, pierścionków 3, jeden złoty, a srebrnych 2. Krzyżyków 3.

Wśród paramentów liturgicznych wymieniano m.in. welu atlasu białego z listewką wokół różnym jedwabiem elegantir szytą (...) z herbami kolatora et consortis z literami O. CH. A. K. z rokiem 1634³⁹. Zapewne litery te należy odczytać jako inicjały Ostafieja (Eustachy) Chreptowicza i jego żony Anny z Kurzenieckich, którzy właśnie w tym czasie byli kolatorami kościoła⁴⁰. Wymieniano też szerzynekę rąbkową z blaszką złotą i napisem Halszka Chreptowiczówna⁴¹. Fundatorką jej była za-

6. Ołtarz boczny św. Kazimierza w kościele pw. św. Rocha w Krasnymborze (w zbiorach ROBiDZ Białystok). **Side altar of St. Kazimierz in the church of St. Roch in Krasnybór (in the collections of ROBiDZ in Białystok).**

7. Ołtarz boczny z wizerunkiem Pana Jezusa w Ogrójcu w kościele pw. św. Rocha w Krasnymborze (w zbiorach ROBiDZ Białystok). **Side altar with a likeness of The Lord Jesus in Gethsamene in the church of St. Roch in Krasnybór (in the collections of ROBiDZ in Białystok).**

opisywano jak następuje: *Dom nowy, przy nim się także dranicami pobito, do tej sieni drzwi na zawiasach i z wrzeczdzami. Z tej sieni świetlica stołowa, do niej drzwi na zawiasach i za zaszczepeką, ław w niej wielkich dwie, stół, okien w otów 3, piec zielony, przy tym piecu kominek murowany niski. Z tejże izby komora, do niej drzwi na zawiasach z wrzeczdzem, w tej komorze okien dwie sumptu moderni parochi, służby dwie, jedna w komorze, druga w świetlicy.*

Przy plebanii stała stajenka dla koni, piwnica ze skoblami, dom stary, przy którym stajnia dla koni i dla wozów. Odryna dla zachowania zboża. Za plebanią nad sadzawkami pustemi browar, oznica, łaźnia ze wszystkimi statkami drzewianemi to sumptu moderni parochi.

Do folwarku plebańskiego w Lebedzinie prowadziły wrota *wjezdne na biegunach*, z furtką dranicami oszczędnie pobite. Stała tu *szopa wozowa*, piekarnia z komórką i drzwiami *porządnie postawiona*. Przeselnik *nowo postawiony*, w którym przęsł czworo. Chlew, stajnie dwie z przegrodami i chlewków małych 3 dla różnej żywiny. Obora przy tym *porządnie ogrodzona*. Za tym *budowaniem ogród do warzywa* *porządnie ogrodzony i ogródek w podwórzu*; przy tym *ogródku studnia* *porządna*.

Gumno *stare z dwiema zasiekami i zamkami* *porządnymi*. Gumno *drugie wielkie z dwiema zasiekami*, przy nim *stodoła* *nowo zbudowana z zamkami* *dobremi*, a przy tych

gumnach plewnia i brog. Te gumna porządnie ogrodzone. Spichlerz nowy i z zamkiem do sypania zboża z zasiekami czterema i z wszelkim sprzętem do chowania zboża, dekiem pokryty z zamkiem wewnętrznym i kłódką. Przy tym spichlerzu wozownia porządnie zrobiona, od której wozowni wszystek folwark robotą ciesielską dylami jest porządnie ogrodzony. W tymże folwarku sienki dwie z komorami i z zaszczepkami. Serniczek w pośrodku podwórza na słupie.

Przy podaniu plebanii księdzu Szlaszyńskiemu po śmierci księdza Służewskiego naliczono w budynkach: krów z cielętami – 3, krów bez cieląt – 3, roczniaków troje, *świń dwoje.*

Wizytator stwierdzał, że fundatorzy nadali parafii księgi pobożne, wśród których były: *Biblia Jakuba Wujka, kazania Fabiana Birkowskiego, Postyla Wujkowa na niedzielę, Kazania przygodne księdza Piotra Skargi*⁴⁵.

W kilkanaście lat później kościół był już w bardzo złym stanie, bowiem ksiądz Kurczewski podając stan kościołów parafialnych na podstawie wizytacji z lat 1674-1676 zapisał: *Krasnybór, kościół drewniany, grozi ruiną*⁴⁶.

Wiemy, że kolejna drewniana świątynia została wybudowana w 1740 r.⁴⁷ Wzniesli ją potomkowie Andrzeja Chreptowicza. Andrzej Chreptowicz był synem Samuela i Konstancji z Dolskich. Pierwsza wzmianka o nim pochodziła z 1682 r., kiedy kwitował z zastawnej sumy Karola Dolskiego. Wydaje się, że w tym czasie musiał być Andrzej człowiekiem dojrzałym⁴⁸. Był on chorążym starodubowskim, *rotmistrzem JKM roty pancernej*. Brał udział w walkach związanych z wojną północną, a nawet ufundował chorągiew pancerną, jak wynika z dekretu (1708 r. z Łoździej) Józefa Franciszka Sapiehy, generał-majora wojsk litewskich. Chorążym tej chorągwi był Piotr Wilczek, kasztelan smoleński⁴⁹. Występował też z tytułem pułkownika JKM⁵⁰. Andrzej Chreptowicz podpisał się w 1732 r. pod instrukcją sejmiku daną posłom grodzieńskim na sejm ekstraordynaryjny⁵¹. Umarł w 1736 r. Od tego czasu w dokumentach występował wyłącznie jego synowie, a o nim nie było żadnych informacji⁵².

Żoną Andrzeja była Joanna Chodakowska, z którą pozostawił liczne potomstwo. Joachim Chreptowicz wspominał o sześciu synach Andrzeja, nie wymieniając ich imion. Wszyscy zeszedli bezpotomnie. Udało się ustalić następujących potomków Andrzeja: Antoni, Dominik, Samuel, Marcin, Franciszek, Jacek oraz córki Elżbieta i Izabela⁵³. To synowie Andrzeja, którzy dziedziczyli po ojcu dobra byli fundatorami nowego kościoła⁵⁴.

Wizytacja z 1756 r. tak opisywała świątynię: *Kościół parafialny krasnoborski nowy, dobry ze wszystkimi do siebie przynależnościami, drewniany, fundowany sumptu wielm. ich. panów Chreptowiczów, chorążych starodubowskich, kolatorów tegoż kościoła. Chreptowiczowie na budowę przeznaczili też kwotę ze sprzedaży monstancji, na co mieli zezwolenie biskupa wileńskiego. Dach tego kościoła gontami dobrze pokryty. Sufit i posadzka z tarcic ułożona. (...) Chór w nim znajdujący się bez pozytywu, lubo antiq̄uo tempore był pozytyw stojący, przez dawność i niepokrycie starego kościoła zrujnował się, rozebrany leży pod ołtarzem wielkim*⁵⁵.

Były to trzy ołtarze: *pierwszy ołtarz wielki, stolarską robotą excepto ramów zrobiony z dwiema kondygnacjami. W pierwszej kondygnacji była statua wielka Chrystusa na krzyżu w ramach złotem adornowanych. W drugiej kondygnacji zaś znajdował się obraz Matki Boskiej. Drugi ołtarz św. Jana Chrzyciela roboty stolarskiej bez żadnych*

farb sam przez się, przy którym ambona dobra, nowa i baptysterium zwyczajnym sposobem adornowane. Trzeci ołtarz Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, drewniany, wykonany w sposób ozdobny⁵⁶.

Wśród wyposażenia znajdowała się m.in. monstrancja srebrna pstro pozłocista, puszka srebrna intro pozłocista, kielich srebrny suto złocisty staroświeckiej roboty z koronką i per modua z pateną pozłocistą, puszka mała srebrna do chorych.

Oprócz tego naliczono tu: tabliczek srebrnych *ex voto* ofiarowanych z nóżką jedną i sercami 5 ad presens znajduje 13, a w dawnym inwentarzu przy podaniu tej plebanii specyfikacyjnej tabliczek 15. Berło srebrne od ołtarza Najświętszej Panny, gwiazdeczek małych 5, nerka i kawałek srebra zlewanego na lat jeden, że tego teraz niedostaje tłumaczył się ks. Kossakowski, iż berła, pięciu gwiazd nie widziałem i o nim nie wiem (...) zaś dwie brakujące tabliczki i kawałek srebra posłużyły do sprawienia puszki dla chorych i naprawę kielicha. Na obrazie Najświętszej Panny procesjonalnym znajdowały się 3 korony srebrne, z nich jedna wielka. Korpus małe srebrne Crucifixi Christi od dawnej monstrancji.

W kościele znajdował się konfesjonał i ławki dla ludzi stolarską robotą robione. Kościół był oparkaniony częścią z dylów dartych, częścią żerdziami. Na cmentarzu stała dzwonnica określana jako nowa jeszcze, ani tarciami obita, ani pokryta, na której było dzwonek 2, trzeci na kościele w kopule.

Obok kościoła stała plebania częścią deskowaniem i żerdziami ogrodzona, częścią bez płotu. Dobra jeszcze, nie bardzo dawno fundowana, dranicami pokryta, posadzka i sufit z tarcic, w której plebanii izba z alkierzem i spiżarnią, przy kuchni przez sień izba czeladna z komorą, wszystkie drzwi na zawiasach żelaznych z zaszczepkami i klamkami. Okna proste w drzewo i piecy proste reperacji potrzebujące. Stołów 2, stołków 6, siekiera jedna, wóz jeden.

Był tu też spichlerz określany jako dobry, posiadający drzwi na zawiasach żelaznych. Stała przy nim stajnia, która reperacji potrzebuje oraz stara plebania, która ze wszystkim wali się, opada. Były tu też chlew czyli obora stara przy wrotach, piwnica na warzywo stara, do zachowania jarzyn niezgodna.

Przy plebanii stał szpital dla ubogich, których mało⁵⁷.

Nadany w XVII wieku przez Chreptowiczów folwark w Lebedzinie opisywano w 1756 r. następująco: Folwark od kościoła za brodami i mostkami o pół mili nazwany Lebedzin, mający w sobie według funduszu otrzymanego w dobrach dziedzicznych jmpp. Chreptowiczów włók 12, przez większą część błotami, bagnami, lasami nieużytemi zarosłe, tylko pola do zasiewu zgodnego kawały znajdują się między borem na tych włókach Lebedzin. Budynek folwarkowy stary, bez okien i bez drzwi, do sieni inne drzwi na biegunach drewnianych bez klamki i zaszczepki, pusty i w nim nikt nie mieszka.

Gumno jedno większe, drugie na stronie prawej mniejsze lubo za posesji jm. ks. Kossakowskiego fundowane, jednak przez dawność czasu reperacji potrzebuje, przy gumnie większym stajnia stara.

Do posługi przy tym folwarku zobowiązanych było dziesięciu gospodarzy przychodnich alias ogrodników, którzy byli ludźmi luźnymi (a nie dziedzicznymi poddanymi dóbr krasnoborskich) każdy z nich ze swoim sprzężem na tydzień dni 2 na swoim chlebie pańszczyzny odbywa. Jeden tylko poddany wieczny, dziedziczny imieniem Szymon Andrejczyk trzyma synów trzech, córek dwie, koni parę jedną, wołów parę, krów dwie, owiec 10, świń 6 i według zwyczaju na tydzień pańszczyzny robi dni 6 to jest sam dni 3, sama dni 3.

W folwarku lebiedzińskim uprawiano: żyto, jęczmień, i owies. W zabudowaniach gospodarczych naliczono: krowę z cielętami, nieuków w trzecim roku 3, świń dorosłych 5, owiec 5. Skromność tego inwentarza wynikała z faktu, że jak stwierdzał ks. Kossakowski *niedawno mu bydło wydechło*⁵⁸.

W 2 poł. XVIII wieku właścicielem dóbr i kolatorem parafii stał się Joachim Chreptowicz, jeden z najbogatszych i najpotężniejszych magnatów w owym czasie. Pełniąc funkcje kanclerskie prowadził rozległą działalność dyplomatyczną i polityczną⁵⁹. Brał też Chreptowicz czynny udział w wewnętrznym życiu politycznym Rzeczypospolitej. Włączył się w ruch reformy i naprawy kraju, współtworzył prawo (praca przy kodeksie Zamoyskiego), działał w Komisji Edukacji Narodowej. Był wybitnym fizjokratą reformującym zgodnie z duchem czasu swoje dobra, gdzie zaprowadzał najnowocześniejsze metody gospodarowania. Joachim Chreptowicz zajmował się także nauką i literaturą⁶⁰.

Historyk Jerzy Wiśniewski twierdził, że Joachim Chreptowicz wszedł w posiadanie Krasnegoboru przed 1764 r.⁶¹ Miało to miejsce trochę wcześniej, jak wynika ze źródeł, m. in. z prawa donacyjnego z 1757 r. przyznanego w magdeburgii lipskiej *od jmp. Antoniego Chreptowicza, chorążego starodubowskiego, starosty trylewskiego na też dobra Krasnybór, spadkiem naturalnej sukcesji po braciach rodzonych Marcynie i Franciszku Chreptowiczach jemu dostate, jmp. Karolowi Chreptowiczowi, pisarzowi ziemskiemu grodzieńskiemu dane, a pośledniej od tegoż jm. osobliwym przyznanym zapisem jmp. podkanclerzemu WKL na on czas stolnikowi nowogródzkiemu ustąpione*. Inny dokument to zapis matki Jana Chreptowicza, chorążycy starodubowskiego – Eleonory z Żabickich 1-o v. Bukowskiej, generał majorowej wojsk koronnych, 2-o v. Marcinowej Chreptowiczowej, chorążyny starodubowskiej, którym w 1757 r. kwitowała Joachima Chreptowicza z sumy dożywocia 45000 tynfów *i wszelkich do dóbr Krasnegoboru regulowanych pretensji*⁶². Ze stycznia 1760 r. pochodził pierwszy dokument, wystawiony przez Joachima Chreptowicza, dotyczący dóbr krasnoborskich, nakazujący wypłacać co roku 1000 zł plebanowi krasnoborskiemu ks. Szymonowi Leńczewskiemu z majątności Lebiezdin⁶³.

Taryfa dymów powiatu grodzieńskiego z 1775 r. stwierdzała, że parafia krasnoborska posiadała 8 dymów ziemskich⁶⁴.

W latach 80. XVIII wieku wykonano szczegółowe opisy parafii diecezji wileńskiej. Jeden z nich dotyczył omawianej parafii, a sporządzony został przez plebana krasnoborskiego Szymona Leńczewskiego⁶⁵. Wynika z niego, że w roku 1784 do parafii należały następujące wsie: Balinka, Budy, Cisów, Długie, Hruskie, Huta, Janówek, Jastrzębna, Jasionowo, Kopiec, Koziaszyja karczma, Krasnybór, Krasnoborki, Krylatka, Lebiezdin, Nowawieś, Sosnowo, Sztabin⁶⁶.

Ośrodek duszpasterski w Krasnymborze, obsługiwał też wiernych z sąsiednich placówek. I tak w latach 1760-1785 w księdze chrztów często pojawiały się takie miejscowości jak: Domuraty, Jaminy, Ostrówek, Płaskie, Ciemne, Małowista, Kolnica, Horodnianka⁶⁷. Było to zapewne spowodowane bliskością kościoła krasnoborskiego. Zdziwiał jednak występowanie wiernych parafii jamińskiej i to z samych Jamin, gdzie przecież funkcjonował już kościół.

Uposażeniem plebanów pozostawał nadal folwark w Lebiezdinie, który w 1784 r. został tak opisany przez księdza Leńczewskiego: *Lebiezdin folwarczek miżerny, trzech tylko ogrodników mający w sobie, do kościoła parafialnego krasnoborskiego*

należący, a kilka domów, karczma i rudnia w tymże Lebedzinie znajdujące się należą do jw. jmp. Chreptowicza, na wschodzie letnim, pół ćwierci mili⁶⁸. Z tego powodu tę część wsi nazwano Lebedzin Księży⁶⁹.

W 1789 r. pleban krasnoborski ks. Kazimierz Poziarowski na ofiarę dziesiątego grosza zaprzysiął 27 zł i 19 gr. W nocie zaznaczono, że *tenże pleban subsidi charitativi na rok po zł 28 płaci*⁷⁰.

*Tabela dymów rolniczych w powiecie grodzieńskim znajdujących się, ostatnią taryfą zajętych do wybierania rekrutów podług niżej dla wiadomości Komisji Porządkowej sporządzona roku 1794 miesiąca maja 25 dnia wymieniała dobra duchowne plebanii krasnoborskiej w liczbie czterech dymów ziemskich*⁷¹.

Jerzy Wiśniewski sądził, że w 1790 r. Joachim przekazał Krasnybór w posagu swojej córce Ewie, żonie Michała Brzostowskiego, starosty mińskiego⁷². Istnieją jednak źródła, które dowodzą, iż miało to miejsce znacznie później. Taryfa dóbr ziemskich z 1790 r. wymieniała dobra ziemskie Krasnybór Chreptowicza, liczące (oprócz Sztabina, który był miasteczkiem) 13 wsi i 146 dymów czynszowych. Charakterystyczne, że nie było tu w ogóle dymów ciągłych. W Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk zachowały się listy Joachima Chreptowicza z lat 1784-1793, z których wynika, że w tym czasie był on właścicielem omawianych dóbr. I tak list datowany 9 lutego 1793 r. mówił o wysyłaniu przez niego do Grodna kamieni z Krasnegoboru *do zaprawy wielkiego pieca*⁷³. Tabela dymów z 1794 r. wykazywała dobra Krasnybór należące do Joachima, z których 145 dymów ziemskich i ze Sztabina mającego (oprócz żydowskich) 14 dymów miejskich należało wystawić odpowiednią liczbę rekrutów⁷⁴. Z lat 1799-1801 pochodziło 9 listów *Joachima Chreptowicza, byłego kanclerza wielkiego litewskiego skierowanych do Kownackiego w Białymstoku. Jak czytamy, adresat zdobył sobie takie zaufanie, że wybitny statysta szuka jego doradztwa w sprawach prawno-majątkowych, ściślej dotyczących dóbr Chreptowiczowych Krasnybór między rzekami: Biebrzą, Nettą i Lebedzianką*⁷⁵. Z listów tych dowiadujemy się również, że Joachim zamierzał wydzierżawić te dobra A. C. Holschemu, dyrektorowi regencji pruskiej⁷⁶. Trudno więc dokładnie określić, kiedy Krasnybór stał się realną własnością rodziny Brzostowskich. Być może początkowo był zabezpieczeniem posagu Ewy Chreptowiczówny lub został jej przekazany z zachowaniem praw dożywotnich Joachima⁷⁷.

Synem Ewy i Michała Hieronima Brzostowskich był Karol Brzostowski (1796-1854), jeden z najwybitniejszych ludzi epoki, żołnierz, ziemianin, wybitny reformator społeczny i gospodarczy, twórca sławnej Rzeczypospolitej Sztabińskiej⁷⁸.

Hrabia Brzostowski podjął próbę powołania samodzielnej placówki parafialnej w Sztabinie chcąc wydzielić ją z parafii krasnoborskiej nawet kosztem likwidacji sąsiedniej parafii jamińskiej. Kierowały nim czysto pragmatyczne pobudki. Siedzibą hrabiego był Cisów, a on sam uczęszczał do kościoła sztabińskiego. Sztabin był najludniejszym ośrodkiem dóbr i położony był w ich centrum. Mieszkali tutaj rzemieślnicy i kupcy. Miejscowość posiadała też obszerny kościół. Do nowo powstałej parafii sztabińskiej miały zostać (według Brzostowskiego) przyłączone wsie jamińskie. Wywiązała się korespondencja między właścicielem dóbr a kurią diecezjalną. Hrabia chciał jedynie usankcjonować stan rzeczywisły.

W 1828 r. pleban krasnoborski ks. Antoni Wiszowaty, który sprzeciwiał się planom hrabiego w tym względzie, otrzymał polecenie od biskupa, by wydał *aparaty poddominikańskie* do kościoła w Sztabinie. Były to: monstrancja srebrna wyzłaca-

na, kielich srebrny z pateną, kapa czerwona adamaszkowa, 6 ornatów (wszystkich było 17), ołtarzyk procesyjny, 2 baldachimy, 2 proporce i chorągiew. Wyjaśniło się przy okazji, że klasztor ucierpiał wcześniej wskutek kradzieży, a jeden z księży wziął z niego mszał. Ta decyzja wzburzyła proboszcza krasnoborskiego. Ksiądz Wiszowaty stwierdzał, że wśród cenności wziętych z kościoła poddominikańskiego znalazły się *same kosztowne sprzęty, gdzie przed Ołtarzem Łaskawej Najświętszej Maryi Panny w ofierze złożone były*⁷⁹.

Biskup augustowski w 1828 r. potwierdził, że opowiada się za utworzeniem filii w Sztabinie bez istotnych zmian granic między parafią krasnoborską i jamińską. Uznano, że do Krasnegoboru ciążą: Krasnoborki, Kamień, dwór cisowski, Krylatka, Długie, Lebedzin i wsie skarbowe (narodowe): Jastrzębna, Balinka, Hruskie, Komaszówka; do Sztabina: Kunicha, Janówek, Karoliny, Ewy, Kopiec, Sosnowo, Budy, Kolnica Wielka, Kolnica Mała, Kobyli Kąt, Promiski, Huta Sztabińska, osady: Pogorzałe, Fiedorowizna, Chomaszewo, Podcisówek, Stara Huta. Nie zakończyło to jednak długotrwałych sporów, które ciągnęły się jeszcze latami.

Śmierć hrabiego, polityka władz carskich wobec Polaków i Kościoła po Powstaniu Styczniowym pokrzyżowała plany powstania samodzielnej parafii w Sztabinie⁸⁰.

Z 1819 r. a więc z początków panowania Karola Brzostowskiego w dobrach pochodziła wizytacja kościoła parafialnego krasnoborskiego, wzniesionego przez Chreptowiczów, która tak go opisywała: *Kościół z drzewa kostkowego, w węgiel wybudowany, gontami pokryty z trzech stron, a z czwartej zaś słomą. Długości łokci warszawskich 37, szerokości 15, stary, potrzebujący nowego podmurowania, opierzenia i wewnątrz podłóg i nowej ułożenia.*

Obok kościoła stał domek na gruncie funduszowym, z drzewa w węgiel wystawiony przez ubogą kobietę, która czasami usługuje kościołowi, (...) o jednej izbie z komorą, dobry.

W tym czasie proboszcz opuścił plebanię w Krasnymborze i zamieszkał na stałe w swoim folwarku w Lebedzinie, gdzie wzniesiono nową plebanię. *Plebania z drzewa w węgiel wybudowana, słomą pokryta długości 13, szerokości 12 [łokci warszawskich] o jednej izbie z alkierzami i komorą, w tyle której jest sklepik z kamieni wymurowany. Nowa, dobra, gdyż w niedawnym czasie przez terażniejszego proboszcza kosztem własnym jego wybudowana.*

Oprócz plebanii w skład zabudowań folwarcznych wchodził: *dom dla czeladzi z drzewa w węgiel wybudowany, dranicami pokryty dł. 21, szer. 13 [łokci warszawskich], o dwóch izbach z komorami także dwoma dobry, spichrz z drzewa w węgiel wybudowany, słomą pokryty dł. 15, szer. 12 łokci warszawskich, określane jako dobry, stodoła z drzewa w węgiel wybudowana pod dachem słomianym o dł. 30, szer. 13 łokci, również określane jako dobra, stodoła druga z drzewa w węgiel wybudowana, słomą pokryta dł. 40, szer. 13 [łokci] dobra, chlewy i stajnia budowana w węgiel w jednym ciągu wybudowane, gontami pokryte.*

Do parafii należało wiosek 20, dwór 1 i osad 6, w których znajduje się *mężczyzn dorosłych 832, kobiet 821, nie dorosłych mężczyzn 338, kobiet 344*. Cała ludność parafii liczyła 2335 dusz. Wizytator zalecał wykonać w kościele nowe podmurowanie, kozuchowanie, pokrycie jednej strony dachu gontami oraz ułożenie podłogi tak w kościele, jako i w zakrystii⁸¹.

8. Kościół pozakonny
pw. Zwiastowania
NMP w Krasnymborze
(w zbiorach ROBiDZ
Białystok).

**Former monastic
church of the Annun-
ciation of the Holy
Virgin Mary in Kras-
nybór (in the collec-
tions of ROBiDZ in
Białystok)**

W 1819 r. parafia posiadała we wsi Krasnybór 5 morgów pola, 3 morgi łąki, 6 morgów ogrodów. Natomiast we wsi Lebiezdin pleban krasnoborski dysponował następującym areałem: 12 włók i 29 morgów pod pola uprawne i 15 morgów łąk. Oprócz ziem uprawnych, łąk i ogrodów, parafia posiadała 5 włók lasu. Proboszcz mógł też korzystać z lasów dworskich wedle swych potrzeb⁸².

Mieszkańcy wsi Lebiezdin zobowiązani byli do odrabiania pańszczyzny na rzecz parafii. Wynosiła ona 600 dni sprzężajnych i 258 pieszych⁸³.

Po wygaśnięciu klasztoru dominikańskiego (po 1825 roku) parafia przejęła część jego uposażenia: budynek klasztorny i gospodarcze, ziemię oraz zapisaną sumę 20 000 zł, z której procent roczny wynosił 1000 zł.

Dokładniejsze informacje dotyczące zamożności parafii pochodzą dopiero z 1828 r. Według tych danych dochód parafii z gruntów, łąk, propinacji, dziesięciny wynosił, po odliczeniu wydatków, czystej intraty 911 29 zł. Z tego najwięcej dochodu przynosiła propinacja. Wśród trzynastu parafii dekanatu augustowskiego Krasnybór plasował się pod względem zamożności na szóstym miejscu⁸⁴.

9. Wnętrze kościoła
pozakonnego pw.
Zwiastowania NMP
w Krasnymborze
(w zbiorach ROBiDZ
Białystok).

**Interior of the former
monastic church of the
Annunciation of the
Holy Virgin Mary in
Krasnybór
(in the collections of
ROBiDZ in Białystok).**

W 1821 kościół parafialny był już zniszczony w takim stopniu, że hr. Brzostowski obawiał się o bezpieczeństwo wiernych. W osiem lat później kościół nie nadawał się do przebudowy, rozebrano go więc w 1830 r., a nabożeństwa od tej pory odbywały się w kościele poklasztornym. Wtedy też zapewne nadano mu wezwanie Zwiastowania NMP, a zatem wezwanie kościoła parafialnego, którego rolę zaczął spełniać. Jeszcze pod koniec wieku XVIII nosił bowiem wezwanie św. Katarzyny Sieneńskiej⁸⁵. Mały kościół pozakonny nie mógł sprostać potrzebom parafian, zatem w 1870 r. pobudowano na cmentarzu kaplicę pod wezwaniem św. Rocha. Tam też przeniesiono nabożeństwa niedzielne i świąteczne. Chociaż wizytacje z lat 1873-1900 nadal uważały za parafialny kościół pozakonny, kaplica św. Rocha od samego początku pełniła rolę świątyni parafialnej i tak jest do dnia dzisiejszego⁸⁶.

Wizytacja z 1873 stwierdzała, że w tym roku administratorem parafii był ks. Paweł Krzypkowski, po usuniętych na mocy dekretu sądu biskupiego poprzednim proboszczu Janie Zalewskim. Po kasacji dominikanów i wygaśnięciu klasztoru w latach 20. XIX wieku oraz kasacji majątków kościelnych, proboszcz zamieszkał

10. Przedstawienie cudownego wizerunku Matki Boskiej Krasnoborskiej wykonane w 1675 roku.
 Depiction of the miraculous likeness of Our Lady of Krasnybór executed in 1675.

11. Cudowny obraz Matki Boskiej Krasnoborskiej (stan obecny).
 Miraculous painting of Our Lady of Krasnybór (present-day state).

w budynku dawnego klasztoru, który tak opisywała wyżej wspomniana wizytacja: *Klasztor poddominikański z cegły na wapno kładzionej murowany, cały słomą pokryty, służy do pomieszczenia miejscowego księdza i jego czeladzi. Trzyma długości łokci warszawskich 38 ½, szerokości 17. Znajduje się w nim celek zakonnych 13, drzwi 18 na zawiasach żelaznych, z tych 7 zamkami opatrzone. Okien 15, prócz tego jest jeszcze 6 okien dubeltowych i 3 okna okiennicami opatrzone, pieców 6. (...) W dziewięciu celach znajduje się podłoga z tarcic ułożona, z nich w jednej nowa ułożona w inszych zaś podłogi niema. Nadto w kuchni znajduje się piekarnik i kuchnia angielska urządzona przez ks. Zalewskiego. Nad całym domem znajduje się pułap z desek, tudzież pod dwoma celami piwnica z cegły murowana. W ogólności cały ten dom znajduje się w dość dobrym stanie prócz okien i pieców, które potrzebują już to reperacji, już to na nowo przerobienia. Wszystkie zabudowania gospodarcze były drewniane.*

Cmentarz grzebalny był obwiedziony płotem z kamienia, który w tym czasie był zupełnie zrujnowany. Na wejście do tego cmentarza urządzona jest brama żelazna, dziś zepsuta. Wizytacja ta po raz pierwszy opisywała wybudowaną na cmentarzu kaplicę – dzisiejszy kościół pw. św. Rocha – w sposób następujący: *Na tym cmentarzu przez fundatorów Józefa Mikuty i dziś już nieżyjącego Kazimierza Szostaka jako głównych dobrodziejów z współudziałem dalszych parafian tegoż kościoła lat temu 3 pobudowana została kaplica z kamienia, na wapno, długości łokci 27, szerokości 18 i wysokości 11, kaplica ta pokryta dachówką holenderką, sufit i podłoga ułożona z desek sosnowych. Znajduje się w niej 3 ołtarze z mensami bez portatylów. W większym ołtarzu umieszczony jest obraz św. Rocha w ramach złożonych pędzla dobrego, w bocznym ołtarzu, po prawej stro-*

nie, znajduje się obraz klęczącego Pana Jezusa w Ogrójcu w ramach złoconych znacznej wielkości, pędzla dobrego, w ołtarzu po lewej stronie umieszczony jest obraz z wyobrażeniem klęczącego św. Kazimierza i Matki Boskiej, podobnie w ramach złoconych, dosyć znacznej wielkości, już pod tym obrazem jest mniejszy obraz z wyobrażeniem Pana Jezusa krzyż niosącego, podobnie w ramach złoconych pędzla dobrego, wszystkie te obrazy sprawione są staraniem ks. Zalewskiego i parafian. W kaplicy tej znajduje się ambona, ławek dwie, zakryścia i skarbiec. W zakryścii mensa do składania aparatów o trzech szufladach, urządzony chór z galerii z drzewa zrobionego, na chórze znajduje się mały organik, dziś potrzebuje reperacji. W całej kaplicy znajduje się czworo drzwi, z tych jedne frontowe dwuskrzydłowe, troje pojedyncze, wszystkie są przyzwoicie okute i opatrzone zamkami. Okien większych 10 na bocznych ścianach. Nad ołtarzem zaś i nad chórem w szczytach 6 mniejszych, wszystkie okna bez okucia poprzybijane ćwieczkami. Znajduje się jeszcze oprócz tego 2 okienka; jedno w zakryścii i drugie w skarbcu opatrzone żelaznymi kratkami.

Po przejściu majątków duchownych na skarb państwa, proboszcz dysponował niewielką ilością ziemi, ogrodem oraz sadem, a przy tym pobierał pensję w wysokości 300 rubli srebrem.

Archiwum parafialne składało się z 77 ksiąg metrycznych: ksiąg urodzonych – 31, zmarłych – 22, zaślubionych – 24⁸⁷.

Duże zmiany w parafii nastąpiły w 1875 r. wraz z kasatą Kościoła unickiego na terenach Królestwa Polskiego, czemu towarzyszyły też zmiany w strukturach parafii katolickich. W tymże roku bowiem skasowano parafię w Lipsku, a wiernych przyłączono do Krasnegoboru. Ze zlikwidowanego kościoła lipskiego przewieziono tu też sprzęty kościelne, które odnotowywała wizytacja z 1877 r.: *Obrazów św. Ewangelistów – 4, Stacje Męki Pana Jezusa – 14, obraz Wieczery Pańskiej, krzyż żelazny z figurą poztłaczaną na postumencie, 3 dzwony średniej wielkości.* Przewieziono też księgi akt stanu cywilnego (taką rolę spełniały wówczas akta metrykalne) i bibliotekę. W samym kościele przez ostatnie cztery lata zbyt wiele się nie zmieniło poza organami: *Na chórze znajduje się mały organik usunięty na stronę, w miejsce tego ustawiony organ o ośmiu głosach przywieziony z lipskiego kościoła.*

Naprawiono ogrodzenie cmentarne oraz wiodącą na cmentarz bramę: *Cmentarz grzebalny około czterech morgów gruntu zawierający, oprowadzony parkanem z kamienia na glinę murowany w roku zeszłym, z bramą podwójną z należytem okuciem, malowany olejno.*

Na użytek proboszcza pozostawało tylko 6 morgów gruntu dobrego, opatrzonego płotem z żerdzi dartych w częściach z obłaków, w małej tylko części pozostaje bez ogrodzenia. Tuż przy plebani znajduje się ogródek fruktowy, w którym jest kilka drzewek owocowych, a i te skutkiem mrozów zostały uszkodzone tak, że ledwie kilka sztuk, które mogą rodzić owoce. W tymże samym ogródku posadzonych młodych drzewek owocowych szczepionych sztuk 25, w roku 1875 staraniem ks. Jasińskiego zasadzone. Ogródek ten obwiedziony jest od strony traktu wiodącego do Jastrzębiej ostrokołem, z przeciwnej zaś strony zastłonięty budowlami ekonomicznymi do proboszcza należący. Administratorem parafii był w tym czasie ks. Michał Bludziński⁸⁸.

Istotne zmiany w parafii nastąpiły wraz z wyodrębnieniem się parafii Sztabin. Po 1875 r. proboszcz w Krasnymborze obsługiwał ponad 7000 wiernych, a wikariusz w Sztabinie 3650. Podjęto więc starania o utworzenie nowej parafii w Sztabinie. Pierwszą prośbę mieszkańcy wsi około sztabińskich skierowali do władz

kościelnych w 1876 r. Wobec braku rezultatu wysłano kolejne pisma. Dopiero dnia 18 stycznia 1895 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Petersburgu powiadomiło warszawskiego generała gubernatora, a ten władzę diecezjalną w Sejnach, iż pozwoliło prowadzić księgi metrykalne wikariuszowi ze Sztabina dla następujących wsi: Budziski, Czarny Grąd, Ewy, Fiodorowizna, Huta, Janówek, Kamień, Karoliny, Kobyli Kąt, Kopiec, Krasnoborki, Kunicha, Motułka, Podcisówek, Promiski, Przechodki, Sosnowo, Suchy Grąd i Sztabin. 6 marca 1895 r. administrator diecezji ks. Paweł Krajewski podpisał dekret o utworzeniu samodzielnej parafii Sztabin. W 1896 r. dołączono do nowo powstałej parafii folwarki Cisów i Popowszczyznę oraz wioski: Budy, Cegielnię, Komaszewo, Podgórze, Pogorzale, Zielone, Żmojdak. Pierwszym proboszczem parafii Sztabin był ks. Szymon Błażanis. Pracował tu w latach 1882-1896 początkowo jako wikariusz. Zmarł 17 stycznia 1897 r.⁸⁹

12. Pomnik Wiktorii z Wierzbickich Rymaszewskiej na cmentarzu parafialnym w Krasnymborze (w zbiorach ROBiDZ Białystok).
Monument of Wiktoria Rymaszewska, born Wierzbicka, in the parish cemetery in Krasnybór (in the collections of ROBiDZ in Białystok)

Według wizytacji z 1900 r. w architekturze kościoła krasnoborskiego ani w jego wyposażeniu nie zaszły jakieś istotne zmiany. Za parafialny nadal uważano kościół zakonny, a świątynię pw. św. Rocha nazywano kaplicą, chociaż to tutaj już od lat 70. XIX w. odprawiano główne nabożeństwa⁹⁰.

Istotne zmiany w wyglądzie świątyni nastąpiły w latach 80. XX wieku. W 1984 r. bowiem rozpoczęto rozbudowę kaplicy o kruchtę wraz z sygnaturką według projektu architektów J. Górnik-Niemiec i A. Szulca. Prace trwały do 1990 r., a w 1991 rozpoczęto remont wnętrza kaplicy⁹¹.

Świątynia wzniesiona jest w stylu eklektycznym z kamienia polnego na zaprawie gliniano-wapiennej, a niektóre detale wykonano z cegły. Konstrukcje dachu, strop oraz chór wykonane z drewna. Obiekt jest przykładem kościoła halowe-

go, trójnawowego z prezbiterium. Posiada dwie zakrystie rozmieszczone symetrycznie po obu stronach prezbiterium. Nad zakrystią znajdują się dwie empory. Sakralny charakter obiektu podkreśla mała wieżyczka nad kruchtą konstrukcji drewnianej, pokryta blachą⁹².

Wewnątrz świątyni znajdują się trzy ołtarze. W ołtarzu głównym widnieje wizerunek św. Rocha, w bocznych zaś: po lewej stronie św. Kazimierza, a po prawej Pana Jezusa w Ogrójcu. Obrazy te pochodzą z XIX wieku i znajdują się w kościele od momentu jego powstania.

DUCHOWIEŃSTWO

Jak wynika z najstarszych zachowanych dokumentów archiwalnych, być może pierwszym proboszczem krasnoborskim był **ks. Wit Służewski**, a po nim już przed 1660 r. (lecz nie wiadomo jak długo) pracował **ks. Laurenty Szlaszyński**⁹³. Ciekawa wzmianka o kapłanie krasnoborskim znanym z imienia i nazwiska pochodzi też z 2 poł. XVII wieku i dotyczy poświadczenia cudu, jaki miał miejsce w Krasnymborze przed obrazem Matki Boskiej Różanostockiej, który znalazł tu schronienie przed najazdem moskiewskim. Odnośny fragment różanostockiej księgi cudów brzmi: *Przyświadcza to samo z własnego doświadczenia i nasz ks. Aleksander Milanowski kapelan wejemp. Chreptowiczowej, podkomorzynie nowogródzkiej, kiedy takowe o tym pod sumieniem w roku 1660, miesiąca lipca dnia 12 daje na piśmie świadectwo: Ja ks. Aleksander Milanowski będąc kapelanem w Krasnymborze u wejemp. podkomorzynie nowogródzkiej Chreptowiczowej, gdy Obraz Najświętszej Panny Różanostockiej z Rożanogostoku do kościoła krasnoborskiego dla niepokojuw przeniesiono, że Twarz Obrazu dużo zapyłona była, chustką ją swoją z tego pyłu i kurzawy otarłem; za którym otarciem barzo wdzięczną wonność uczułem, a nie tylko ja sami, ale i wejemp. Chreptowiczowa, podkomorzyna nowogródzka pod ten czas przytomna z wielą innych dwornych swoich tym samym z nieba cudownie zniesionym zapachem ukontentowana została*⁹⁴.

Na podstawie nikłych wzmianek źródłowych udało się ustalić nazwiska księży pracujących w parafii krasnoborskiej począwszy od XVIII wieku.

W 1701 r. proboszczem był **ks. Bolesławski**, o czym mówi pozew sądowy Andrzeja Chreptowicza⁹⁵. W 1717 r. funkcję plebana pełnił **ks. Kulikowski**⁹⁶. Z inwentarza roku 1756, dowiadujemy się o odejściu na inną placówkę dotychczasowego proboszcza **ks. Andrzeja Kossakowskiego**⁹⁷. Przed 1760 rokiem przyszedł tu **ks. Szymon Leńczewski**, który zaczął prowadzić od tego roku zachowane księgi metrykalne⁹⁸. Był on autorem opisu parafii sporządzonego w 1784 r.⁹⁹ Od 1788 do 1789 r. obowiązki plebana krasnoborskiego pełnił **ks. Kazimierz Poziarowski**¹⁰⁰. Na krótko zastąpił go **ks. Adolf Grabowski**, po czym długie lata, to jest do 1835 r., plebanem krasnoborskim był **ks. Antoni Wiszowaty**¹⁰¹. Następnie pracowali tu proboszczowie i wikariusze poświadczeni w kolejnych latach:

- Ignacy Kowiński 1835-1844
- Piotr Kossakowski 1835-1844
- Marcin Bartoszewicz 1844-1848
- Franciszek Żochowski 1848 -1857
- Antoni Brzozowski 1858-1864
- Jan Zalewski 1856-1872

- Paweł Krzypkowski 1872-1873
- Józef Josiński 1873-1877
- Michał Bludziński 1877-1898
- Witold Wojno 1898-1900
- Kazimierz Szejmis 1900-1920
- Klemens Marcinanis 1920-1927
- Stanisław Buczyński 1927-1931
- Aleksander Drozd 1931-1947
- Kazimierz Pyszkowski 1947-1959
- Jan Snarski 1959-1973
- Bogusław Targoński 1974
- Tadeusz Mocaeski 1974-1981
- Jan Wnorowski 1981-1990
- Wiesław Domitrz od 1990 r., obecny duszpasterz¹⁰².

W poszczególnych okresach parafią mogli opiekować się zakonnicy. Oto nazwiska, które udało się ustalić: 1756 – **Faust Tołoczko**, 1795 – **Drews**, 1789 – **Sadok Misiewicz**, wikary, **Jan Olszewski**, misjonarz, **Maciej Surwiłło**, kaznodzieja i **Dionizy Tołoczko**. Przeorem w 1819 r. był Marcin Jucewicz¹⁰³.

13. Kościół pw. św. Rocha i kościół pozakonny w Krasnymborze (w zbiorach ROBiDZ Białystok).
Church of St. Roch and the former monastic church in Krasnybór
(in the collections of ROBiDZ in Białystok)

PRZYPISY

¹ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 468.

² S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 r.*, Lublin 1980, s. 269; T. Krahel, *Zarys dziejów (Archi)diecezji Wileńskiej*, „Studia Teologiczne”, 5-6/1986-1988, s. 44.

- ³ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej APB), Kamera Wojny i Domen, nr 441, k. 58; W. Jemielity, *Parafia Sztabin, Łomża 1990*, s. 30.; tenże, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej i diecezji tomżyńskiej*, „Studia Łomżyńskie”, t. 2, Warszawa 1989, s. 165, 169, 171, 172.
- ⁴ Chodzi o studnię; por. B. Tichoniuk, *Odpelatywne nazwy terenowe południowej Białostoczczyzny. Słownik topoosnów*, Opole 1986, s. 45.
- ⁵ Biblioteka PAN w Kórniku (dalej BK), nr 1308, bez pag.; Biblioteka Narodowa Ukrainy im. Wernadziekiego w Kijowie (dalej BNU), F. I, nr 6014, s. 26.
- ⁶ Dziś Gołynka na Białorusi. Por. G. Ryżewski, *Dobra Lipsk (Hołynka)*, „Jaćwież”, nr 22, 2003.
- ⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej AGAD), Metryka Koronna (dalej MK), nr 410, s. 1044-1045.
- ⁸ AGAD, MK, nr 412, k. 62; BK, nr 1308, bez pag.
- ⁹ BK, nr 1308, bez pag.
- ¹⁰ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (dalej BCz), nr 860, s. 90.
- ¹¹ G. Ryżewski, *Adam Chreptowicz, podkomorzy nowogródzki (1557-1628)*, [w:] *Małe miasta. Elity. Prace ofiarowane Profesorowi Edwardowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Zemło, Supraśl 2005, s. 25-42.
- ¹² Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie (dalej CAADR Moskwa), F. 389, op. 1, nr 77, k. 147v; *Pamiętniki Samuela i Bogusława Kazimierza Maskiewiczów (w. XVII)*, oprac. i wstęp A. Sajkowski, red. W. Czapliński, Wrocław 1961, s. 210.
- ¹³ CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 87, k. 158-159v.
- ¹⁴ Акты издаваемые Виленскою Археографической Комиссею для разбора древних актов (dalej AVAK), t. XI, Wilno 1880, s. 97.
- ¹⁵ AGAD, Archiwum Radziwiłłów (dalej AR), dz. V, nr 2170, s. 4-5.
- ¹⁶ BNU, F. I, nr 6014, s. 29.
- ¹⁷ Piotr Wiesiołowski junior, marszałek WKL zm. 1621 r. Por. J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach Króla Zygmunta Augusta*, Białystok 2000, s. 505-506.
- ¹⁸ AGAD, MK, nr 412, k. 71; BK, nr 1308.
- ¹⁹ AGAD, MK, nr 410, s. 1035; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok 1965, s. 155.
- ²⁰ Narodowe Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku (dalej NARB), F. 1839, op. 1, nr 1, k. 7; AGAD, MK, nr 410, s. 1078.
- ²¹ AGAD, MK, nr 410, s. 1063-78.
- ²² A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991, s. 273.
- ²³ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (dalej BUWil), F. 57, B533, nr 44, k. 218.
- ²⁴ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego* (dalej SG), t. V, Warszawa 1882, s. 640; J. Wiśniewski, *Dzieje...*, s. 155; A. Mironowicz, *Podlaskie...*, s. 268.
- ²⁵ G. Ryżewski, *Sztabin. Dzieje obszaru gminy Sztabin od czasów najdawniejszych do współczesności*, Białystok-Sztabin 2002, s. 30-40.
- ²⁶ *Kościół katolicki na Podlasiu. Zbiór dokumentów erekcyjnych i funduszowych. (4) Krasnybór*, wstęp i oprac. G. Ryżewski, Białystok 2000, s. 26; BCz, nr 1777, k. 275-276v; BUWil, F. 57, B533, nr 44, k. 217v-219.
- ²⁷ Jerzy Wiśniewski twierdził, że kościół ów wzniesiony został około 1615 r. Prowadząca tu badania w 1964 r. Teresa Szyburska, myląc obiekt z kościołem parafialnym, przyjęła rok erygowania parafii (1598 r.) jako datę ukończenia budowy. Szczegółowe badania przeprowadzone w 1966 r. pod kierunkiem Anny Czapskiej określiły czas budowy kościoła na lata 1584-1589. Jest to powszechnie przyjmowana datacja, z którą trudno się jednak zgodzić. Czapska ustaliła pierwszą cezurę na podstawie roku objęcia dóbr przez budowniczego obiektu Adama Chreptowicza. Data końcowa to powołanie się na badania Szyburskiej, która myląc kościół parafialny z zakonnym przyjęła datę fundacji parafii katolickiej jako datę zakończenia prac budowlanych. Tylko że Czapska najprawdopodobniej mylnie przepisała datę: zamiast 1598 zapisała 1589. Stąd ogólnie przyjęta datacja budowy jest wielkim nieporozumieniem. Można jedynie stwierdzić, iż budynek świątyni został wzniesiony w latach gospodarowania w dobrach Adama Chreptowicza. Najstarszą wzmianką źródłową mówiącą o już istniejącej świątyni wydaje się być zapis z pamiętnika Adama Chreptowicza: *Roku Pańskiego 1614. Jerzego, syna mojego córeczka na imię Anna, pierworodna, a wnuczka moja miła ten świat mizerny opuściła, mając lat wieku swego 2 niespełna, ciało jej z żałością rodziców i nas oddane jest ziemi w kościele w imieniu moim Krasnym Boru. Umarła dnia dwudziestego drugiego miesiąca marca [22 III 1614], pochowa-*

na dnia dwudziestego szóstego. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że mowa jest o kościele murowanym – mauzoleum rodowym. Por. T. Szyburska, *Kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP*, Warszawa 1964, (maszynopis); A. Czapska, *Centralny kościół z XVI wieku w miejsc. Krasnybór, pow. Augustów*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok 1967, s. 467-478; G. Ryżewski, *Sztabin...*, s. 90-96.

- ²⁸ Kwestia przynależności wyznaniowej mnichów była przedmiotem polemik historycznych (L. Postołowicz, Recenzja pracy A. Mironowicza, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991, „Białostoczczyzna”, nr 1, 1992, s. 43; A. Mironowicz, *Wymuszona polemika*, „Białostoczczyzna”, nr 2, 1992, s. 45; L. Postołowicz, *W odpowiedzi A. Mironowiczowi i aneks do recenzji*, tamże, s. 47; W. Aleksiejuk, *W Krasnymborze – cerkiew czy kościół*, „Czasopis”, R. 3, nr 10, październik 1992, s. 8). Jedynych pewnych informacji może dostarczyć dokument pergaminowy przechowywany w Bibliotece Akademii Nauk w Wilnie. Dokument ten pisany w języku ruskim, wystawiony dnia 5 lutego 1627 r. w Krasnymborze przez Adama Chreptowicza przynosi następujące informacje: Adam Chreptowicz wymurował cerkiew i klasztor reguły św. Bazylego w Krasnymborze. Nadał temu klasztorowi folwark Cisów i sioło Kamień. W wyniku morowego powietrza wszyscy poddani monasterscy wymarli. Zakonnicy wzięli w zamian pewną sumę pieniędzy, za którą w miejsce fundacji krasnoborskiej, dostali inną w nowogródzkim monasterze. Adam Chreptowicz nie chciał, aby cerkiew krasnoborska zostawać miała bez uposażenia, więc w miejsce starej fundacji nadał trzy włóki ziemi. Oddzielnie fundował w miasteczku Osinki w majątności krasnoborskiej cerkiew, przy której nadał mieszkanie dla popa. Z przytoczonego dokumentu wynika, że Adam Chreptowicz wymurował oraz uposażył klasztor i cerkiew mnichów reguły św. Bazylego. Jeżeliby budynki cerkwi i klasztoru w Krasnymborze Adam Chreptowicz wznosił przed 1596 r., fundacja dotyczący zakonników obrządku wschodniego, jako że było to przed unią. Przechodząc na unię, fundator określił charakter wyznaniowy placówki. Trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, gdy mnisi opiekujący się mauzoleum rodowym Chreptowiczów, mimo przyjęcia unii przez patronów pozostałoby przy wierze prawosławnej. Warto też rozważyć inną hipotezę. Książd Likowski w swym dziele poświęconym dziejom unii stwierdzał: *Klasztor św. Trójcy, gdy Rutki na stolicę metropolitalną wstępował, jaśniał świętością swego nowego archimandryty Józafata i ścisłym przestrzeganiem reguły zakonnej przez wszystkich jego mieszkańców. A pod wpływem klasztoru św. Trójcy odnowiły się klasztory w Mińsku w Nowogródku i powstały nowe klasztory tymże duchem ożywione w Byteniu, w Żyrowicach, w Krasnymborze i w Grodnie*. W związku z tym, że obiekt prawdopodobnie nie został wzniesiony przed unią, druga koncepcja wydaje się bardziej prawdopodobna. Jak widać powstanie krasnoborskiego klasztoru bazylianów Likowski jednoznacznie wiązał z działalnością Welamina Rutskiego, unickiego metropolity, reformatora życia zakonnego, a więc na czasy po 1596 r. Wtedy fundacja dotyczący unickich bazylianów. Bazylianie przebywali w Krasnymborze do 1627 r., kiedy w wyniku morowego powietrza, które wygubiło ich poddanych otrzymali zamiast funduszu i wynieśli się do Nowogródka. Por. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (dalej BLAN), F. 4, nr 35, dok. perg.; G. Ryżewski, *Sztabin...*, s. 75-78, 90-93; E. Likowski, *Unia Brzeska (1596 r.)*, Warszawa 1907, s. 247.
- ²⁹ BLAN, F. 4, nr 35. Po bazylianach krasnoborskich być może na krótko zawitały tu siostry tej reguły lecz oprócz tradycji nie znajduje to potwierdzenia w znanych mi dokumentach historycznych. W 1661 roku Chreptowiczowie ufundowali przy kościele murowanym klasztor bernardynów. Fundacja ta była niezrealizowana lub bardzo nietrwała bowiem już w 1665 roku toczyły się rozmowy o jej przeniesieniu. Dopiero w 1680 roku wdowa po Samuelu Chreptowiczu, Konstancja z Dolskich sprowadziła do Krasnegoboru dominikanów i hojnie ich uposażyła. Zakonnicy przebywali tu do 1825 roku. Por. G. Ryżewski, *Kościół w Krasnymborze*, „Jaćwież”, nr 29, 2005, s. 18-20.
- ³⁰ BUWil., F. 57-533, 44, k. 218.
- ³¹ Opłata wielkanocna.
- ³² BUWil., F. 57-533, 44, k. 218-219.
- ³³ BUWil., F. 57-533-1356, k. 2.
- ³⁴ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej LPAH), F. 694, op.1, nr 3969, k. 81-83v.
- ³⁵ *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 r.*, oprac. W. F. Wilczewski, „Nasza Przyszłość”, t. 101, 2004, s. 301.
- ³⁶ A. Czapska, *Centralny kościół...*, s. 467-468; T. Szyburska, *Kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP*, Warszawa 1964, (maszynopis). Najstarsza, zachowana wizytacja kościoła murowanego pochodziła

z 1660 r.: Kościół sam murowany, sklepisty, z chórem murowanym i zakrytą murowaną. Przy kościele samym 2 sklepy nie wielkie murowane. Kościół pokrycia ani kopuły nie mający. Wewnątrz kościoła ołtarzów 3. Ad latus dextrum ołtarz drewniany stolarski, w którym obraz B. Stanisłai Kostce, na którym votus 12, przy nim portatył konsekrowany. Ad latus sinistrum ołtarz niewielki w którym B. Virginis Loretana imago. Crucis po ścianach apparent, ex relatione dicitur esse ecclesia consecrata, a RNDMS Rudzki, eotius Russia Matripolita archiepiscopo potocen. W kościele formy dębowe rzezane. Szafa dębowa rzezana niedaleko ołtarza wielkiego na aparaty. Przy zakrytści forma dębowa, z której ad populum corcie fit. Ołtarz wielki z drzewa stolarskiego prostą strukturą, niewielki, w nim cyborium, w którym pixis argentea diaureata, parva, przy ołtarzu portatył konsekrowany, na ołtarzu imago B. Virginis multis miraculis (...). Sam obraz na płótnie piorunem uderzony, cały jednak tylko srzod obraza na kształt pręgi czarnej mający i ręka prawa ogniem okurzona. Na tym obrazie korona srebrno złocista nad głową Panny Przenajświętszej, sceptrum w ręku złociste, luna sub pedibus złocista, nad Panem Jezusem korona złocista, w ręku świat cum crucis srebrny, pręgi złociste, na obrazie zausznicie szczerozłote, rubinowe, sztuczek małych szczerozłotych rubinowych dwie. Łańcuszek szczerozłoty w drobne kółeczka, na nim kryształowy w złoto oprawny relikwiarz. Łańcuszek drugi złoty, większy trochę. Pierścieni szczerozłotych z różnymi kamieniami i obrączek numero 27. Krzyżyk kawalerski szczerozłoty waży czerwonych złotych 2. Krzyżyk rubinowy maleńki szczerozłoty. Łańcuszek drobnuchny szczerozłoty z krzyżykiem rubinowym. Tabliczka szczerozłota maleńka, która waży czerwonych złotych 2. Obrączka szczerozłota, która waży czerwonych złotych 3. Kaszta diamentowa. Sztuczki rubinowe maleńkie na Panu Jezusie 3. Perł wielkich sznur jeden. Item perł sznurów 7 różnych wielkich i małych. Sznur perł z koralami. Sznur perł z gagatkami czarnymi. Wieniec perłami sadzony. Manele perłowe wielkie, manelki perłowe maleńkie, manelki perłowe z paciorkami czarnymi. Manelki bursztynowych pacierek, z maluszkami żółtymi paciorkami i z perłami drobnymi. Koralików sznurzek niewielki. Votiva tabella przy Obrazie Najświętszej Panny. Tablica złocista wybija-na. Serc złocistych 2. Gwiazd złocistych 9. Twarz złocista maleńka. To srebro złociste waży grzywnie jedną łatów 6. Innych tablic srebrnych, votiva tak wielkich jako i małych i wszystkie signa votiva pedum manuum stellarum przy których i łańcuch srebrny jeden numero 286 co wszystko waży grzywnie 35 łatów 12. Item lichtarzőw srebrnych 2, które waży grzywnie dwie. Item stopa srebrna Najświętszej Panny. Metal talarowy pozłocisty. Numisma Sigismundi Terći złociste maleńkie. Numisma drugie maleńkie srebrne, na którym imago B.V. Agnusków srebrnych 3, krzyżyków srebrnych 9. Medalik srebrny jeden. Sygnetów srebrnych 2, krzyżyków złocistych 2, lilia złocista maleńka z perłami drobnymi. Relikwiarzów w srebro i kryształ oprawnych 2. Relikwiarzów rzymskich rogowych wielkich i małych 9. Pacierze bursztynowe. Zasłona na obraz. Obrazy: Obrazy na miedzi w ramach 2. Obraz Coronationis Christi niewielki. Relikwiarzów w ramy oprawnych cum reliquis srrum 4. Obrazków maleńkich w ramach 5. Por. LPAH, F. 694, op.1, nr 3969, k. 81-83v.

³⁷ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3969, k. 81; BCz, nr 860, s. 89; BUWil., F. 57-533, 44, k. 217v-219.

³⁸ Archiwum Diecezjalne w Łomży (dalej ADŁ) III/12, bez pag.

³⁹ LPAH, F. 694, op.1, nr 3969, k. 81-83v.

⁴⁰ G. Ryżewski, *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż*, Kraków 2006, s. 254-258.

⁴¹ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3969, k. 81-83v.

⁴² G. Ryżewski, *Ród...*, s. 101.

⁴³ Istnieje tradycja, mająca częściowe potwierdzenie w źródłach, że w miejscu dzisiejszego kościoła św. Rocha przed 1598 rokiem funkcjonowała cerkiew. Kiedy Adam Chreptowicz wzniósł kościół murowany dla bazylianów wierni prawosławni otrzymali nową świątynię (istniała też kaplica w Sztabinie), a część wyposażenia przeznaczył do wybudowanego kościoła katolickiego, stąd 11 obrazów apostołskich mogło być pozostałością prawosławnego ikonostasu z istniejącej tu wcześniej cerkwi. Niestety jest to hipoteza niepewna, bowiem nie znamy daty ukończenia budowy kościoła murowanego. Wiemy, że istniał przed 1614 rokiem, a inne dane pośrednie wskazują, że nie był wzniesiony przed unią 1596 r., a wręcz, że fundacja została zrealizowana w czasach metropolity unickiego Węlamina Rutskiego a więc po 1613 r. Por. G. Ryżewski, *Sztabin...*, s. 77, 90-91.

⁴⁴ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3969, k. 81-83v.

⁴⁵ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3969, k. 86v-87v.

⁴⁶ J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim 1655-1661*, „Litwa i Ruś”. t. 2, z. 1, 1912, s. 61; tenże, *Biskupstwo...*, s. 178.

⁴⁷ W. Jemielity, *Sanktuaria maryjne w diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1991, s. 60.

⁴⁸ LPAH, F 447, op. 22, nr 299, k. 7.

⁴⁹ NARB, F. 1711, op.1, nr 3, k. 770-770v, 781.

⁵⁰ LPAH, SA, nr 111, k. 1408.

⁵¹ AVAK, t. VII, s. 279.

⁵² ADL, III/12, bez pag.

⁵³ NARB, F. 1711, op. 1, nr 7, k. 311.

⁵⁴ Mężcy potomkowie Andrzeja w większości dokumentów występowali razem i byli nazywani chorążycami starodubowskimi poza Antonim, który czasem podpisywał się starostą trylewskim. Głównymi i chyba jedynymi dobrami chorążyców były dobra Krasnybór, jak wynika ze znanych mi dokumentów. Najstarszym synem Andrzeja był Antoni, który najwcześniej pojawił się w źródłach sądowych. Służył on podczas wojny północnej w wojsku, jak wynikało z akt procesowych 1720 r., gdy sądził się z Jakubem Trzeciakiem, cześnikiem owruckim. Otóż Trzeciak oskarżał Chreptowicza o nieoddanie licznych długów w srebrze i zbożu jakie ten zaciągnął w 1713 r., gdy byli jeszcze w wojsku *w dobrej konfidenji i przyjaźni, a do tego będąc pod jednym znakiem*. W 1736 r. sądziła się sprawa z powództwa Jana Bukowskiego, chorążego owruckiego, pułkownika JKM oraz Michała Kołyszko, porucznika JKM i Samuela Toczyskiego, którzy oskarżali Aleksandra, cześnika trockiego, Antoniego, skarbnika kowieńskiego Massalskich, Franciszka, Marcina Chreptowiczów, chorążyców starodubowskich i Aleksandra Narwojsza *w jednostajnej radzie i namowie z sobą będących* o to, że obżałowani nie mając żadnych powodów i pretensji do żalującego, a tylko kierowani chęcią zysku, koczując z okazji nieobecności Bukowskiego, który służył w tym czasie w wojsku, najechali, zrabowali i zniszczyli dobra Kalno w powiecie i ekonomii grodzieńskiej, *za przywilejem konsensem najjaśniejszego króla Augusta II* służące Bukowskiemu. Bukowski żalił się, że właśnie wielkim kosztem wybudował dwór i zabudowania gospodarskie, które zostały zniszczone przez najezdników. Wszelki dobytek (zboża, trzoda, konie, bydło, drób itp.) i ruchomość (meble, srebra, cyny itp.) została zrabowana i odwieziona do dóbr Chreptowiczów Krasnegoboru i do dóbr Massalskich – Jałówka. Oprócz tego czynili zasadzki i grozili pobiciem, a nawet śmiercią samemu Bukowskiemu, administratorowi dóbr Samuelowi Toczyskiemu i Michałowi Kołyszce, porucznikowi JKM pilnującemu majątku. W tym samym roku Jan Michał Dowojna Sołohub, podskarbi nadworny WKL oskarżał Antoniego, Franciszka i Marcina Chreptowiczów, chorążyców starodubowskich, a także *slug, czeladź i poddanych krasnoborskich*, o to, że gdy był poza granicami WKL, w państwie pruskim, Chreptowiczowie zagarnęli i zawłaszczyli siano z łąk należących do majątności Sołohuba Siderka, które graniczyły z łąkami krasnoborskimi. W 1745 r. Marcin Chreptowicz pożyczyl Żydowi grodzieńskiemu sumę 160 tynfów na rok. Do czasu spłacenia długu objął prawem zastawnym kramnicę murowaną w Grodnie *w samym Rynku*. W tymże roku sądził się Franciszek Chreptowicz z Benedyktem i Wiktorią z Massalskich Deszwarzenfeldami. Franciszek został oskarżony o to, że po śmierci swojej żony Konstancji 1-o v. Zembockiej z domu Massalskiej rodzonej siostry Wiktorii wbrew prawu zatrzymał sobie cały majątek po zmarłej. Według skarżących scheda po Konstancji powinna dostać się im jako najbliższej rodzinie. W 1746 r. jenerał JKM podał list pozwu Antoniemu, Franciszkowi, Marcinowi oraz Elżbiecie Chreptowiczom w majątności ich dziedzicznej Krasnymborze. Sprawa sądziła się między Chreptowiczami a Hrehorym na Tułowie Tułowskim, wojskim powiatu wołkowyskiego. Również z 1746 r. pochodził list kwitacyjny Marcina Litawora Chreptowicza, *tak imieniem braci dany Stanisławowi i Anieli Szaniawskim*, starostom augustowskim, dotyczący odebrania dwóch poddanych, którzy wyszli z Krasnegoboru, *a znajdujących się i odebranych w starostwie augustowskim*. W tym samym roku został pozwany Franciszek Chreptowicz, chorążyc starodubowski do sądu o napaść i rabunek na poborcę podatkowego. Kiedy poborca Samuel Toczyski w związku z późną porą wraz z towarzyszącymi ludźmi postanowili zatrzymać się na noc w karczmie należącej do dóbr krasnoborskich w miejscowości Osinki, za wiedzą i z namowy Franciszka Chreptowicza zostali pobici i obrabowani przez ludzi Chreptowicza. Jeden z nich stracił nawet życie. W tym roku sądzili się Chreptowiczowie z Kazimierzem Brynkiem i jego żoną Łucją z Moniuszków. W 1749 r. Hryhory Tułowski, wojskowiec powiatu wołkowyskiego kwitował Chreptowiczów. Uregulowali oni i zaspokoili żądania finansowe Tułowskiego w stosunku do ich nieżyjącego ojca Andrzeja. Marcin Chreptowicz zmarł w 1757 r., jak wynika z akt sprawy między Antonim Chreptowiczem a Aleksandrem Narwojszem. Antoni oskarżał Narwojsza o to, że ten w 1757 r., w kilka dni po śmierci Marcina Litawora Chreptowicza brata Antoniego, nie mając żadnych pretensji do dóbr krasnoborskich i sukcesji po zmarłym, najechał i ograbił folwark Cisów. Aleksandr Narwojsz uprowadził konia, pozabierał rzędy i karabele oraz inne ruchomości. Antoni domagał się oddania skradzionych rzeczy i ukarania win-

nego. Również w tymże roku Antoni oskarżał ojca i syna Wereszczyńskich, że gdy dowiedzieli się o śmierci Marcina Chreptowicza, pod pretekstem nawiedzenia ciała zmarłego w Cisowie tamże przybywszy, *nie mając żadnej racji do tego ani pretensji tak do żalującego aktora, jako też i do zesłego nieboszczyka brata, niemniej nic nie należąc do sukcesji tamże w dworze Cisowie violentissime odłupawszy kantorek, papiery do dóbr aktora regulujące się i inne różne transakcje wybrałeś, pasów 2, jeden lity, drugi perski i rzędów 2, czyli więcej (...) do dóbr swych uwiozłeś*. Antoni żądał zwrotu papierów i mienia. Podobną skargę złożył Antoni na Barbarę Massalską, cześnikową trocką, z *dokładem opiekunów wielm. jejmp. oraz czeladź i poddanych wielm. jejmp. dzierżawy jałowskiej* o to, że Massalska trzymając dzierżawę ekonomiczną Jałówkę, niedaleko od dóbr krasnoborskich, najechała po śmierci Marcina Cisów *bydło i różną ruchomość, zboże* wyprowadziła. Skarżył też Antoni na Eleonorę z Żabickich 1-o v. Bukowską 2-o v. Chreptowiczową o to, że nieprawnie zabiegała o spadek po mężu Marcinie, który miałby się dostać synowi Eleonory – Janowi Chreptowiczowi. W aktach procesowych czytamy cały skandaliczny życiorys Chreptowiczowej, który miał ją zdyskredytować i unieważnić żądania dotyczące spadku. W związku z tym źródło to należy traktować bardzo ostrożnie. Wynika z niego, że Eleonora jeszcze za życia Marcina żyła z wieloma partnerami, a dzieci pochodzące z tych związków, *któ zgadnie z jakiego i czyjzego nasienia, podusiła, inne same poumierały*. Wśród licznych kochanków Eleonory miał się znaleźć nieletni wówczas Marcin Chreptowicz, z którym jak twierdziła Eleonora, a co kwestionował Antoni Chreptowicz, miała syna Jana Chreptowicza, urodzonego w 1738 r., a więc za życia Bukowskiego. Jan miał urodzić się w Knyszynie, a następnie został ochrzczony jako Jan Chreptowicz, co zaświadczał zapis metryki chrztu, sporządzony przez wprowadzonego w błąd kapłana. Po śmierci Bukowskiego w 1744 r. Marcin, okłamany (według Antoniego) przez Eleonorę, że Jan jest jego synem, poślubił wdowę po Bukowskim. Teraz w 1757 r., po śmierci Marcina, Eleonora Chreptowiczowa żądała spadku przypadającego jej i Janowi Chreptowiczowi jako prawowitemu synowi Marcina. Antoni pozywał więc przed sąd Eleonorę z Żabickich i Jana Chreptowiczów aby udowodnić, że nie mają oni w związku z oszustwem żadnego prawa do spadku po jego bracie. Głównym argumentem, który wysuwał było bardzo niemoralne prowadzenie się Eleonory, fakt, że Jan urodził się za życia Bukowskiego, więc powinien zwać się Bukowskim nie Chreptowiczem, oraz fałszerstwo zapisu metrycznego dokonane przez Eleonorę. Jaki werdykt wydał sąd, dociec trudno. Z innych dokumentów wiadomo, że Joachim Chreptowicz aby wejść w posiadanie Krasnegoboru musiał spłacić Eleonorę z Żabickich i jej syna Jana za dożywocie na tych dobrach oraz *wszelkich do dóbr Krasnegoboru regulowanych pretensji*. Dokument ten jest bardzo ważny z innego jeszcze względu. Otóż w tradycji rodzinnej i przekonaniu członków rodu syn Marcina nie został uznany za Chreptowicza. Ani herbarze, a w szczególności Joachim Chreptowicz w swoim *Pamiętniku* nic nie wspominają o potomstwie Marcina syna Andrzeja, stwierdzając, że wszyscy synowie tego ostatniego zeszli bezpotomnie. Joachim Chreptowicz żyjąc w tym czasie znał dokładnie ten problem, jak też jego aktorów. Z Eleonorą i jej synem Janem robił interesy dotyczące dóbr krasnoborskich, jak świadczą zacytowane wyżej dokumenty. Mimo to w swoim *Pamiętniku* napisał, że Andrzej Litawor Chreptowicz *miał synów 6, którzy wszyscy zeszli bezpotomnie. Ostatni z nich Antoni przeżywszy wszystkich braci, i objąwszy Krasnybór, oddał go prawem darownem Karolowi Chreptowiczowi, podówczas pisarzowi ziemskiemu grodzieńskiemu, a potem chorążemu nadwornemu litewskiemu, staroście grodzieńskiemu, który ustąpił prawa swego Joachimowi Chreptowiczowi, podówczas stolnikowi nowogrodzkiemu. Córki dwie miał podobno Andrzej Chreptowicz. Jedna poszła na Podlasiu za Kramkowskiego; druga umarła w panińskim stanie. Na synach Andrzeja Chreptowicza skończyła się linia Eustachego*. Tak więc ostatnim posiadaczem dóbr krasnoborskich z linii Eustachego podkomorzego nowogrodzkiego był Antoni Chreptowicz. Kiedy Antoni zmarł, trudno powiedzieć. Prawdopodobnie to o nim mówił raport komisji z 1764 r. pod przewodnictwem Harnaka, w którym czytamy o jakimś chorążycu Chreptowiczu, który *bronić zaczął w uchodach drzewa na użytkowanie skarbu królewskiego, ile razy tam gdzie co kontrahenci wypuścili, których przy deflucyacji na rzece Necie aresztując turbował i po nich opłacenia drzewa, jak gdyby jego własne było, wymagał, mieniąc, że lubo nie barłne, atoli ponieważ za czasem na barcie mogło być zgodne, vigore uchodów samemu, a nie skarbowi intratę czynić powinno*. Podpis Antoniego Chreptowicza widnieje na elekcji Stanisława Augusta. Potem nie ma już o nim informacji, a dobra krasnoborskie stały się własnością innej linii domu. Por. G. Ryżewski, *Ród...*, s. 274-279.

⁵⁵ ADŁ, nr III 12, bez pag.

⁵⁶ ADŁ, nr III 12, bez pag.

- ⁵⁷ ADŁ, nr III 12, bez pag.
- ⁵⁸ ADŁ, nr III 12, bez pag.
- ⁵⁹ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu (Ossolineum) (dalej PAN Oss), nr 6850/I; BCz, nr 1880/IV; nr 927, k. 1269-1273.
- ⁶⁰ G. Ryżewski, *Ród...*, 161-212; tenże, *Uprzemysłowienie dóbr ziemskich w XVIII w. na przykładzie posiadłości Joachima Chreptowicza (Szczerze, Wiszniew, Sztabin)*, [w:] *Małe Miasta. Między tradycją a wyzwaniem przyszłości*, red. M. Zemło, Supraśl 2002, s. 89-99.
- ⁶¹ J. Wiśniewski, *Dzieje...*, s. 243.
- ⁶² NARB, F. 1774, op. 1, nr 11, k. 296-297v.
- ⁶³ BUWil, F. 57, B533, nr 356, k. 2.
- ⁶⁴ LPAH, SA, nr 18584, k. 16v.
- ⁶⁵ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3994, k. 155-156.
- ⁶⁶ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3994, k. 155-156.
- ⁶⁷ ADŁ, Księgi Metrykalne Parafii Krasnybór, 4/1616.
- ⁶⁸ LPAH, F. 694, op. 1, nr 3994, k. 156.
- ⁶⁹ L. Pietrusiński, *Krasnybór czyli Sztabin i Karol hr. Brzostowski*, Sztabin 1991, s. 19.
- ⁷⁰ LPAH, SA, 11622, k. 53.
- ⁷¹ *Tabela dymów rolniczych w powiecie grodzieńskim ... r. 1794*, oprac. J. Urwanowicz i A. Woltanowski, „Studia Podlaskie”, t. 1, Białystok 1990, s. 254.
- ⁷² J. Wiśniewski, *Dzieje...*, s. 246.
- ⁷³ BLAN, F. 273, nr 629, k. 5.
- ⁷⁴ *Tabela dymów rolniczych w powiecie grodzieńskim znajdujących się, ostatnią taryfą zajętych do wybierania rekrutów podług niżej dla wiadomości Komisji Porządkowej sporządzona r. 1794 miesiąca maja 25 dnia*, oprac. J. Urwanowicz, A. Woltanowski, „Studia Podlaskie”, t. I, Białystok 1990, s. 239, 256.
- ⁷⁵ Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (dalej KOBiDZ), Teki Glinki, 419a, s. 24.
- ⁷⁶ KOBiDZ, Teki Glinki, 419b, s. 165.
- ⁷⁷ T. Zielińska, *Rozważania nad kwestią wyposażania szlachcianek w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII stuleciu*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 96, 1989, s. 93-109.
- ⁷⁸ G. Ryżewski, *Karol hrabia Brzostowski (1796-1854) – słynny ziemianin i przemysłowiec*, [w:] *Słownik biograficzny białostocko-łomżyńsko-suwański*, z. 3, Białystok 2005, s. 27-33.
- ⁷⁹ A. Dobroński, *Krasnybór i Dominikanie*, Białystok 1993, s. 25.
- ⁸⁰ G. Ryżewski, *Sztabin...*, s. 194.
- ⁸¹ ADŁ, I/220, k. 8-9.
- ⁸² ADŁ, I/220, k. 3,4.
- ⁸³ ADŁ, I/220, k. 4.
- ⁸⁴ W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972, s. 311.
- ⁸⁵ G. Ryżewski, *Kościół w Krasnymborze...*, s. 16.
- ⁸⁶ W. Jemielity, *Sanktuarium...*, s. 60; tenże, *Diecezja Łomżyńska*, Łomża 1990, s. 15.
- ⁸⁷ ADŁ, nr I/220, s. 195, 200-202.
- ⁸⁸ ADŁ, nr I/220, s. 207-214.
- ⁸⁹ W. Jemielity, *Parafia...*, s. 16, 26.
- ⁹⁰ ADŁ, I/220, s. 261-264.
- ⁹¹ A. Żupła, *Krasnybór. Kaplica cmentarna p.w. św. Rocha*, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, 1992.
- ⁹² E. Anuszkiewicz, *Szkice krasnoborsko-sztabińskie*, Elk 2000, s. 33-34.
- ⁹³ LPAH, F. 694, op.1, nr 3969, k. 81-83.
- ⁹⁴ Archiwum Parafialne w Dąbrowie Białostockiej, *Oryginał Albo samo opisanie zawiąwania Cudownego Obrazu Przenajświętszej Maryi Panny Różano-Stockiej wespół z cudami, które się przy tym działy zawiąweniu R. 1652*, (druk), s. 15.
- ⁹⁵ ADŁ, III/12, bez pag.
- ⁹⁶ BUWil, F. 57-533-1356, k. 2.
- ⁹⁷ ADŁ, III/12, bez pag.
- ⁹⁸ ADŁ, 4/1616.
- ⁹⁹ LPAH, F. 694, op.1, nr 3994, k. 155-156.
- ¹⁰⁰ ADŁ, 4/1616.
- ¹⁰¹ ADŁ, 4/1616.

¹⁰² E. Anuszkiewicz, *Statystyka rzymskokatolickich parafii nad Biebrzą (Krasnybór, Sztabin, Jaminy, Rygałówka) oraz ich duchowni w latach 1818-1925*, „Sztabiński Zeszyt Historyczny”, 4/1997, s. 1-5; W. Jemieli-ty, *Sanktuaria...*, s. 59.

¹⁰³ ADŁ, III/12, bez pag.

THE CHURCH OF ST. ROCH IN KRASNYBÓR. FROM THE HISTORY OF THE CHURCH AND THE PARISH

A presentation of the history of the Roman Catholic parish and chapel of St. Roch in Krasnybór from the most distant past to our times. In the course of its centuries-long existence the parish in Krasnybór had two churches and two Church structures. The history of the present-day brick church of the Annunciation of the Holy Virgin Mary goes back to the turn of the sixteenth century. The building served the local monks and played the role of a mausoleum of the affluent Chrep-towicz family - owners of the Krasnybór-Sztabin estates. Its interior housed the miraculous painting of Our Lady of Krasnybór, which remained under the super- vision of the Basilians and the Dominicans (the Bernardine foundation was unreal- ized). Today, the chapel is a sanctuary featuring a crowned painting of the Madonna. In the sixteenth century the site of the chapel of St. Roch was initially taken over by a Uniate parish church, and the foundation of a Roman Catholic parish in 1598 was followed by the erection of successive wooden parish churches. The contemporary brick church of St. Roch, constructed in 1870 and considerably expanded during the 1980s, plays the role of the local parish church.

